

Lunds Universitet
Centrum för teologi och religionsvetenskap
Islamologi ISU 011
C-Uppsats
Författare: Martin Sjöberg
Handledare: Leif Stenberg

Al-Qaida – mellan tankeprodukt och reell fiende

Innehåll

SAMMANFATTNING.....	1
SUMMARY	2
1 INLEDNING	3
1.1 BAKGRUND	3
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	4
1.3 TEORI.....	5
1.4 METOD.....	6
1.5 DISPOSITION OCH AVGRÄNSNINGAR	6
1.6 MATERIAL.....	7
2 AL-QAIDA – EN BAKGRUND	8
2.1 USAMA BIN-LADIN OCH AL-QAIDAS UPPKOMST	9
2.2 AL-QAIDA 1996-2001	13
2.3 AL-QAIDA EFTER DEN 11 SEPTEMBER 2001	15
2.4 KAMPEN MOT TERRORISMEN.....	16
3 ISLAMISM, JIHADISM-SALAFISM OCH NEOFUNDAMENTALISM – TRE SÄTT ATT BESKRIVA AL-QAIDA ABSTRAKT	19
3.1 ISLAMISM.....	19
3.1.1 Islamismens historiska rötter.....	22
3.1.2 Islamismens förgrundsfigurer.....	23
3.1.2.1 Hassan al-Banna och Mawlana Mawdudi.....	24
3.1.2.1 Sayyid Qutb.....	25
3.1.2.3 Ayatollah Khomeini.....	28
3.1.3 Islamismens utvecklingsstadier	31
3.2 JIHADISM-SALAFISM	34
3.3 NEOFUNDAMENTALISM.....	36
3.3.1 Neofundamentalism och Islamism – viktiga skillnader.....	37
4 ORGANISATION, TERRORISTNÄTVERK OCH IDEOLOGI – TRE SÄTT ATT BESKRIVA AL-QAIDA KONKRET	40
4.1 AL-QAIDA – EN SAMTIDA ORGANISATION.....	40
4.2 AL-QAIDA – ETT TERRORISTNÄTVERK ELLER DEL I ETT STÖRRE TERRORISTNÄTVERK	43
4.3 AL-QAIDA – EN IDEOLOGI I SIG ELLER DEL AV EN STÖRRE IDEOLOGI.....	48
5 ANALYS	52
5.1 AL-QAIDA OCH DE TRE TEORIerna	52
5.2 KONSEKVENSER AV EN VISS AV AL-QAIDA	56
6 AVSLUTANDE ANMÄRKNINGAR.....	60
6.1 KAMPEN MOT AL-QAIDA	60

BILAGA 1: AL-QAIDAS UTVECKLINGSFASER	65
BILAGA 2: TERRORIST NEBULAN.....	67
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	68

Sammanfattning

Denna uppsats undersöker närmare vad som har kommit att bli känt som al-Qaida, dels utifrån vad al-Qaida anses vara och dels utifrån vilka konsekvenser en viss bild av al-Qaida kan tänkas medföra. Mellan 1988-2001 talar de flesta om al-Qaida som en liten organiserad kärngrupp med viss cellstruktur. Från 1991 fram till dags dato vidgar många av uppsatsens källor bilden av al-Qaida. Man ser inte längre endast på en organisatorisk kärngrupp tätt knuten till bin-Laden i Afghanistan, utan man börjar se på al-Qaida som antingen ett nätverk i sig eller al-Qaida som del i ett större nätverk. Den senaste presenterade teorin ser på al-Qaida som en ideologi i sig (al-Qaedaism) eller al-Qaida som en del av redan befintliga ideologier (islamism, neofundamentalism, jihadism-salafism).

Al-Qaida ses av forskare, journalister och terrorismexperter som en organisation, ett nätverk och en ideologi, i vissa fall som en mix av samtliga tre teorier. Al-Qaida – mellan tankeprodukt och reell fiende – sammanfattar de motpoler inom vilka teorierna rörande al-Qaida befinner sig. Al-Qaida ses av många som ett bemängt fenomen, varken en renodlad organisation, ett renodlat nätverk/del av ett större nätverk eller en renodlad ideologi (al-Qaedaism)/del av redan befintliga ideologier.

Samtidens bild av al-Qaida – oerhört diversifierad med tre dominerande teorier som styr och påverkar bilden av al-Qaida – får den viktiga konsekvensen att den vidgar hotet från vad som ses som al-Qaida, vilket har kommit att öka kraven på underrättelsetjänst och polis i deras strategiska och operativa verksamheter. En annan viktig konsekvens denna framställning identifierar, är att ju större hot al-Qaida anses utgöra, desto mer sannolikt är det att människor kommer att känna rädsla för islam, muslimer och religiösa yttringar i islams namn.

Summary

The present thesis closer examines what has come to be known as al-Qaida, partly from what al-Qaida is considered to be, partly from the consequences a certain picture of al-Qaida might give rise to. Between 1988-2001 most of this thesis sources refers to al-Qaida as a small, organized core group with some degree of cell structure. From 1991 to present days, many of the sources enlarge the picture of al-Qaida. From now on they start to view al-Qaida as either a network in itself or al-Qaida as a part of a larger islamistic network, not only as an organized core group with presumptive bases in Afghanistan. The most recent of theories regarding al-Qaida looks at al-Qaida as an ideology in itself (al-Qaedaism) or al-Qaida as a part of previously existing ideologies (Islamism, Neofundamentalism and Jihadism-Salafism).

Al-Qaida is being seen – by scholars, journalists and terrorism experts – as an organization with a core group, a network in itself, part of a larger islamistic network and an ideology of its own or as a part of already existing ideologies. In some cases al-Qaida is viewed as a mixture of all of the three theories. Al-Qaida – between a product of thought and a real enemy – summarizes the opposite poles in which the theories concerning al-Qaida are located. Many of the sources in this essay views al-Qaida as an amalgamated phenomenon, neither a downright organization, a downright network nor a downright ideology, instead a phenomenon, which contains elements of them all.

The present picture of al-Qaida – extremely diversified with three dominating theories that control and reflect the image of al-Qaida – receive the important consequence that it widens the threat from what is seen as al-Qaida, which this thesis concludes might give rise to islamophobia. Another important consequence this thesis identifies is that the greater threat al-Qaida is considered to be, the more difficult it will be – for intelligence agencies – to meet the diversified and asymmetric threat.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Historien är fylld av brytpunkter eller paradig för att något oegentligt och förmodligen kraftigt uppförstorat använda den danske vetenskapsfilosofen Thomas Kuhns benämning. 1789 och 1989 är i mångt och mycket två historiska exempel på paradigskiften. Inom områden som säkerhetspolitik, internationella relationer och internationell rätt sällar sig också numera 2001 till denna kategori. Ingen hade tidigt så rätt i sina förebådanden om utvecklingen i världen som Ahmed Rashid: ”De civiliserade ländernas kamp mot terrorismen kan komma att präglade 2000-talet på samma sätt som nazismen och det kalla kriget präglade 1900-talet.”¹ Uttalandet var försiktigt, i underkant. Med facit i hand, hart när ett halvt decennium efter Rashids uttalande, vet vi hur rätt han har fått. Jag vågar sticka ut hakan och påstå att den 11 september 2001 har inneburit ett säkerhetspolitiskt paradigmskifte.

Al-Qaida tillskrevs efter den 11 september 2001 omgående skulden för ett av historiens mest spektakulära och vedervärdiga terrordåd. Al-Qaida har onekligen förändrat den säkerhetspolitiska kartan och indirekt varit den bidragande orsaken till omställningen från och konsolideringen av samtidens hotbildsparadigm, terrorism. I samband med detta historiska datum inträdde al-Qaida definitivt som en aktör på den säkerhetspolitiska arenan. Alla har hört talas om Al-Qaida, men ganska få kan redogöra för al-Qaida som i allt väsentligt påstås förbereda, genomföra och anstifta terrorattentat runtom i världen. Vad än mer intressant är, forskningen talar med kluven tunga. Välrenommerade forskare, bland vilka ett flertal används som källor i denna uppsats, intar olika ståndpunkter dels i synen på hur man ska betrakta al-Qaida, dels i hur man ska betrakta och förklara fenomenen tillika teoretiska termer som islamism, jihadist-salafism och neofundamentalism. Al-Qaida är den viktigaste måltavlan i kampen mot terrorismen, åtminstone om man betraktar denna kamp såsom den har formulerats retoriskt, abstrakt samt inte minst var och hur insatser i

¹ Rashid 2002:19.

denna kamp har satts in. Ett halvt decennium efter de fruktansvärda attentaten i USA är frågan vad al-Qaida är, fortfarande aktuell och i viss mån svävande. En viss presenterad bild av al-Qaida får konsekvenser, frågan är bara vilka. Med rätt kunskap och ett ackurat applicerat betraktelsesätt på al-Qaida – eller vad som benämns al-Qaida – kan kampen mot terrorismen effektiviseras och till stora delar också humaniseras. Vad al-Qaida är har blivit högst betingat av vem som besvarar frågan. Grundproblemet är dock att alldeles för få överhuvudtaget ställer frågorna: Vad är al-Qaida? Vilka konsekvenser får en viss bild av al-Qaida? Det gör jag i denna uppsats.

1.2 Syfte och Frågeställningar

Islamologin ska ge sitt bidrag till ”överbryggandet av de kommunikationsklyftor som ökar spänningen och motsättningar i världen – och orsakar felaktiga prognoser”.² Hjärpes förklaring till islamologins uppgift träffar det mest övergripande syftet med denna uppsats. Islamologers och islamologistudenters bidrag till statsvetenskaplig, juridisk, ekonomisk eller sociologisk diskurs består dels i förmågan att skilja olika äppel- och päronsorter åt, dels att placera dessa i rätt korgar med rätt etiketter.

Genom denna uppsats är min förhoppning att jag på ett mer övergripande plan ska minimera mängden felaktiga prognoser kring al-Qaida i allmänhet, jämte islamism och religiöst färgad terrorism i synnerhet. Syftet med uppsatsen är att undersöka vad al-Qaida anses vara enligt forskare, journalister och terrorismexperter, som för övrigt används som material i denna uppsats och härutöver undersöka vilka konsekvenser av en viss bild av al-Qaida kan tänkas få. Uppsatsen är en analys av al-Qaida som fenomen, vad al-Qaida anses vara. Mer precist undersöker uppsatsen vad olika källor anser att al-Qaida är. Två övergripande frågeställningarna är:

- Vad anses al-Qaida vara enligt en rad olika källor?
- Vilka konsekvenser får en viss bild av Al-Qaida?

² Hjärpe 1983:11.

1.3 Teori

Det är min fasta utgångspunkt att världen idag kan åse en kamp mot terrorism. Delar av denna kamp är avsedd att träffa vad som benämns som al-Qaida. Att världen kan åse en kamp mot terrorismen är ett grundantagande varpå denna uppsats vilar. Enligt min mening ligger det ingen kontrovers i påståendet att det faktiskt förekommer en kamp mot terrorismen. Samtidigt som dess förefintlighet torde vara obestridlig så är dess utformning istället föremål för intensiva strider. Striderna består i det närmaste av en diskussion som kan sägas föras tvärvetenskapligt inom ramen för den akademiska världen, icke-vetenskapligt utanför den akademiska världen, främst inom massmedia och politiken.³ Diskussionen rör bland annat hur en kamp mot terrorismen utformas på bästa sätt, vilka regler den ska följa, om den överhuvudtaget ska följa några, och inte minst vilka konsekvenser olika vidtagna åtgärder kan tänkas få.

Av vikt för att kunna nå uppställda syften är urskilningsförmåga, vilja till förståelse och ett kritiskt analytiskt perspektiv. Enligt min förutbestämda uppfattning är det av vikt att försöka förstå vad som benämns al-Qaida i rationella termer.⁴ Förståelse är givetvis inte detsamma som acceptans. En vägran eller en uppfattning om det omöjliga i att förstå fenomen, ideologier eller rörelser i rationella perspektiv kan på sikt få förödande konsekvenser för såväl prevention och bekämpning av demokratins antagonister som för fredlig samexistens mellan religioner, etniciteter och stater. Anledningen till att det förefaller vara av yttersta vikt att redan här accentuera något som kan synas självklart, är att det inte är självklart.⁵ Ett sätt för

³ Det ligger ingen negativ betydelse i beteckningen icke-vetenskaplig i detta fall, då diskussion utanför den akademiska världen till sin natur många gånger är icke-vetenskaplig i så motto att krav som uppställs i den akademiska världen avseende källhänvisningar, metodik och akribi saknar motsvarighet i massmedia.

⁴ Att finna diametrala åsikter till denna min åsikt, är enkelt. Exempelvis kan Paul Berman – författare till den uppmärksammade boken *Terror and Liberalism* – anses vara av motsatt uppfattning. Ur hans bok kan man utläsa uppfattningen, men den bekräftas även andras tolkning av boken. Se exempelvis Lundblad 2003:7 ”Viljan att förstå gör oss blinda för terrorism”, *Svenska Dagbladet*, 030826.

⁵ Inte minst professor emeritus Jan Hjärpe synes bittert ha fått erfara detta, när han i en rationell anda ämnade beskriva konsekvenser av kampen mot terrorismen för terroristernas, ja främst självmordsbombarnas rationalitet. I offentligt sammanhang fick han sedan schavottera, för att han påstods vara på terroristernas sida! I förordet till sin senaste bok förklarar han några av turerna som utspelade sig i anslutning till denna schavottering. Se Hjärpe 2007:11.

mig att söka förståelse för vad som benämns al-Qaida, är att förutsättningslöst och opartiskt redogöra för de vanligaste abstrakta och konkreta teorierna kring vad al-Qaida är.

1.4 Metod

Jag använder ett sekulärt religionsvetenskapligt sätt att studera islamism. Denna uppsats utgår från islam i en religiös och politisk kontext i syfte att kunna granska vad al-Qaida är. Det får anses logiskt följdriktigt att en kamp mot Al-Qaida också på olika sätt får återverkningar på religionen islam. Frågan är dock hur, på vilka sätt. Inom ramen för det sekulärt religionsvetenskapliga studiet utgår denna uppsats även från en blandning av idéhistorisk islamologi och tillämpad islamologi. Det sistnämnda i så motto att några av delar av framställningen berör statsvetenskapens räjonger. Det förstnämnda då delar av framställningen hör hemma inom historievetenskaperna, men där en historiskt inriktad religionsvetenskap – där sådan förekommer i uppsatsen – betraktar nutiden i perspektivet av en jämförelse med det förgångna. Att inte arbeta tvärvetenskapligt och sträva efter att förena statsvetenskapliga, religionsvetenskapliga, rättsvetenskapliga och sociologiska perspektiv, där så kan synas påkallat, vore i denna uppsats efterföljd ett misstag.

1.5 Disposition och avgränsningar

Uppsatsen kan grovhugget delas in i fem olika kapitel. Först sker en redogörelse för vad som benämns al-Qaida, dess historiska uppkomst liksom dess utveckling. Kapitel två redogör diskursivt för begreppen islamism, jihadism-salafism och neofundamentalism, dels i syfte att visa på de tre vanligaste abstrakta beskrivningarna av al-Qaida, dels i syfte att placera al-Qaida i en större, måhända idéhistorisk kontext. Dessutom tjänar denna redogörelse till att vidga perspektiven, att se historien och dess påverkan på al-Qaidas uppkomst. Uppsatsens tredje kapitel undersöker al-Qaida utifrån de tre vanligaste förklaringsmodellerna som finns och som alla gör anspråk på att beskriva al-Qaida rent konkret, vad al-Qaida egentligen är. Här efter analyseras framställningens två övergripande frågeställningar. Slutligen

lämnar författaren några avslutande anmärkningar mot bakgrund av uppsatsens tema.

1.6 Material

De källor jag använder mig av har en bred sträckning över en rad ämnesområden, varibland islamologi, historia och statsvetenskap kan nämnas. Majoriteten av det material som ligger till grund för den avhandlande delen av uppsatsen har använts utifrån dess förträfflighet på olika sätt. Val av viss litteratur har inte något att göra med dess författares politiska preferenser eller politiska syften, om sådana kan tänkas existera. Litteraturen som direkt rör al-Qaida är av primär karaktär, medan litteraturen i redogörelsen i kapitel två – främst den avseende islamismens förgrundsfigurer – är av sekundär karaktär.

En grundproblematik, inte i något avseende unik för denna uppsats, är frågor rörande källkritik. För det första bör man erinra sig att vissa böcker baseras dels på öppna källor, dels på slutna källor. Dessa sistnämnda källor är ofta underrättelsekällor. Underrättelseinformation, som till sin natur kommer från slutna källor, ska alltid behandlas med varsamhet och urskillning, egentligen som all information för övrigt. Så länge slutna källor bekräftas av öppna källor är en stor del av källproblematiken undanröjd. Om dock slutna källor inte verifieras av öppna källor uppstår svårigheter. För det andra är den pågående kampen mot terrorismen inte bara en kamp som förs på slagfält i Afghanistan och Irak eller för den delen i västvärldens urbana förstäder, utan i lika hög grad en propagandakamp där alla inblandade parter har en agenda. I denna propagandans kamp utkämpar en rad aktörer en kamp på olika villkor, med alla kommunikationsmedel och med metoder som gör det svårt att stundom skilja sanning och lögn åt.⁶ Det vore bedrägligt och naivt att inte inse propagandans kraft och makt i sammanhanget.

⁶ Napoleoni är inne på samma linje och betonar kraven på noggrannhet och objektivitet. Se Napoleoni 2005:21.

2 Al-Qaida – en bakgrund

The chain of events that led the Islamist radicals of the *jihad* against the Soviet Union to the *jihad* against the US is complex: doctrine and geopolitics are entangled in a web of intrigue by intelligence services on all sides. In this last respect, we have at hand only fragments of information that offer more questions than answers.⁷

Det ligger det nära till hands att se på al-Qaida i en större kontext som inbegriper islamismens andra (1980-1989) och tredje perioder (1990-talet).⁸ Den geografiska plats som tilldrar sig omedelbart intresse är Afghanistan och tiden för dess tilldragelse är 1980-talet, mitt under brinnande krig mellan afghanska motståndsmän, Mujaheddins, och den sovjetiska ockupationsmakten. Motståndet mot den sovjetiska ockupationsmakten var från början oorganiserat och sköttes inom ramen för en mängd mindre grupperingar beroende på det afghanska samhällets multietniska, tribala karaktär. Etniciteter som pashtuner, uzbeker, tadjiker och hazarer lever sida vid sida i Afghanistan. Dessutom kan en indelning efter religiös tillhörighet – i främst sunniter (i majoritet) och shiiter – göras.⁹ Vartefter utländska finansiärer visade intresse för motståndsmännens kamp för befrielse ökade också graden av organisering. Åtminstone sju större grupper kunde mot slutet av 1980-talet identifieras och klassificeras som *Mujaheddins* (krigsmän på guds väg).¹⁰ Efter Afghankriget återvände många av de tillresta arabiska och asiatiska *Mujaheddins* till sina hemländer för att där ansluta sig till olika religiösa och politiska oppositionsgrupper.¹¹

Med Afghanistan hade Sovjet fått sitt eget Vietnam. USA hade årtiondet före Sovjet bittert fått erfara det militärt komplexa och politiskt osäkra i att bedriva krigföring mot en fiende på dennes hemmaplan. Sovjet drog sig ur Afghanistan

⁷ Se Kepel 2003:92, ”The origins and development of the Jihadist movement: from anti-communism to terrorism”, *Asian Affairs*, vol 34, nr 2.

⁸ Jag redogör framgent (3.1.3) för islamismens olika perioder.

⁹ Esposito 2002:9 f.

¹⁰ Av dessa sju räknades minst fyra som islamistiska rörelser, då de utöver väpnat motstånd även sökte formera en ideologisk bas utgående från islam. Se Marsden 1998:29 ff. Marsdens kriterium på en islamistisk rörelse verkar då i det närmaste vara.

¹¹ Gunaratna 2002:4 f.

1989, hårt ansatta av motståndsmännen. För USA:s del var Afghankriget dock antitesen till Vietnam. Krig genom ombud – det ställföreträdande krigets strategi och taktik – var en politisk och militär succé.¹² Det mest levande sättet att beskriva USA:s inblandning i Afghankriget på, har enligt min mening uttryckts av en anonym CIA-tjänsteman: ”Vi tog redskapen att föra krig med, la dem i händerna på folk som kunde göra det, för syften som vi instämde i.”¹³ Huruvida det finansiella, logistiska och materiella stöd som USA, genom CIA, och Pakistan, genom ISI, gav, också gick direkt till Usama bin-Laden är omtvistat.¹⁴

2.1 Usama bin-Ladin och al-Qaidas uppkomst

Usama bin-Ladens förhållanden och vistelser på olika geografiska platser är intimt sammankopplat med al-Qaidas uppkomst och utveckling. Därför är en biografisk beskrivning av bin-Laden i mångt och mycket också en beskrivning av vad som benämns al-Qaida. För många synes al-Qaida vara synonymt med bin-Laden. Usama bin-Laden föddes 1957 i Saudiarabien, son till en framgångsrik byggnads- och konstruktionsmagnat.¹⁵ Vid universitetet i Jeddah studerade islam under ledning av Muhammad Qutb, bror till Sayyid Qutb, och Abdullah Azzam. Det fanns ett stort intresse för islam och islamism hos bin-Laden, om än att han främst var skolad inom ekonomi och management. Usama bin-Laden arbetade i det ofantliga konglomeratet *Saudi Bin Laden Group* (SBG) som hans far hade byggt upp, men som så

¹² Afghankriget involverade en mängd olika aktörer och allianser. Pakistan genom dess underrättelsetjänst ISI (Inter Service Intelligence) spelade en viktig roll liksom USA:s allierade Storbritannien. Se Cooley 2003:161 ff. Utöver det ska nämnas Saudiarabien som tillsammans med Pakistan kan sägas ha utgjort USA:s allierade i regionen vid tidpunkten för Afghankriget. Särskilt den säkerhetspolitiska doktrinen att söka samarbetspartner i den tredje världen för att störa ut Sovjetunionens ställning, förklaringar samarbetet mellan Saudiarabien, Pakistan och USA. Jfr här också Rubin 1997:186 f. Särskilt systemet med *Hawala* (informella banknätverk) synes ha spelat en central roll för att effektivt kunna tvätta och överföra pengar som sedan finansierade hemliga operationer. Se Agrell 2005:33.

¹³ Se Cooley 2003:39.

¹⁴ I *Jane's Intelligence Review* anno 1998 hävdar exempelvis Al Venter att påståendet att CIA finansierade bin-Laden i Afghanistan under 1980-talet är ett fundamentalt missförstånd av CIA:s operationer i Afghanistan vid denna tidpunkt. Se Venter 1998 ”Americas Nemesis: Usama bin-Laden”, *Jane's Intelligence Review*, 1 oktober. Siduppgift saknas gällande denna referens.

¹⁵ För den korta biografien över bin-Ladin i detta stycke se Gunaratna 2002:16 ff. samt Bergen 2002:44 ff.

småningom övergick till sönerna vid dennes död.¹⁶ 1979 för bin-Laden till Peshawar i Pakistan för att vara de afghanska gerillakrigarna behjälplig, främst med finansiellt och administrativt stöd.¹⁷

Usama Bin-Laden kom från Pakistan till det svårt krigshärjade Afghanistan 1982 i syfte att understödja Mujaheddins sak.¹⁸ På plats började bin-Laden – med hjälp av företagets (SBG) pengar samt egna pengar – ombesörja rekrytering, transport och utbildning av många av dem frivilligt tillresta arabiska *Mujaheddins*.¹⁹ 1984 skapade Bin Laden tillsammans med sin palestinsk-jordanske läromästare och bundsförvant Abdullah Azzam, *MAK* (Mekhtab al-Khadamat eller Afghanska Service Byrån), i Peshawar, i Pakistan. Organisationens uppgift var att husera, träna och finansiera det anti-sovjetiska afghanska motståndet.²⁰ 1985-86 etablerades flera jihad-baser som besattes med frivilliga tillresta arabiska och asiatiska islamister.²¹ Utöver rent materiellt, logistiskt och finansiellt stöd deltog även Bin-Laden vid frontlinjerna, som Mujaheddin i ordets rätta bemärkelse, och anslöt sig i samband med detta till Hezb-e-Islami (Islamiska Partiet) under ledning Gulbuddin Hekmatyar.²²

1988-1989 grundlades vad som har kommit att bli känt som Al-Qaida (arabiska för basen), av allt att döma i samråd mellan Azzam och Bin-Laden.²³ De närmare omständigheterna kring al-Qaidas tillkomst är omtvistade bland forskare. Utifrån ett flertal forskares redogörelser ligger det nära till hands att se bildandet som en

¹⁶ I mitten av 1990-talet beräknades konglomeratet vara värt 5 billioner dollar och ha runt 37 000 anställda. Se Bergen 2002:49.

¹⁷ Kepel 2002:314.

¹⁸ Kepel 2002:315.

¹⁹ Cooley 2003:179.

²⁰ Bergen 2002:54, Gunaratna 2002:3 f. Under Azzams studier vid al-Azhar-universitetet i Kairo, Egypten kom han i kontakt med familjen och släkten till Sayyid Qutb. En samtida med Azzam vid al-Azhar var den egyptiske shejken Omar Abdel Rahman som senare kom att bli en spirituell inspiratör för Egyptens jihadister fram gripandet av honom med anledning av World Trade Center attentatet. 1993. Se Bergen 2002:55.

²¹ Jacquard 2002:23 f. Roy har svårt att se att antalet tillresta krigare från andra länder skulle överstiga 50 000, även om detta är en approximation. Se Roy 2004:297 not 9 Gunaratna – med stöd av västerländska underrättelsekällor – uppskattar antalet till mellan 10000 och 110000. Gunaratna uppskattar att 3000 av dessa rekryterades till vad han anser vara al-Qaida. Se Gunaratna 2002:8 Amerikanska underrättelseuppgifter uppskattar istället antalet krigare som undergick träning i läger understödd av bin-Laden, till mellan 10000 och 20000. Se *The 9/11 Commission Report* 2004:67.

²² Marsden 2002:34, Jacquard 2002:24 Hekmatyar var den som mottog i särklass störst stöd från Pakistan, genom dess underrättelsetjänst ISI (Inter Service Intelligence). Efter 1989 blev Hekmatyar en av de viktigaste inspiratörerna för jihadist-salafisterna. Se Cooley 2003:97.

²³ Gunaratna 2002:3, Kepel 2002:315.

process, som en successiv transformering av MAK till al-Qaida.²⁴ Namnet al-Qaida är vid denna tidpunkt och ett par år framåt dubiöst i så motto att några forskare lyfter fram att det är osäkert, till och med tveksamt om bin-Laden och hans anhängare själva använde namnet eller termen al-Qaida.²⁵ Gunaratna går till och med så långt som att hävda att bin-Laden aldrig använde termen al-Qaida förrän efter den 11 september 2001. Saudiska underrättelsekällor säger att man kan spåra namnet al-Qaida tillbaka till 1988, då bin-Laden – på plats i Afghanistan – enligt dessa, ska ha uppfört en databas med identiteter över tillresta *Mujaheddins*. På arabiska, säger man, skulle en sådan databas kunna kallas al-Qaeda, om man använder ordet bas som i det engelska ordet databas.²⁶ Klart är dock att vad vi idag känner som al-Qaida – oavsett hur man ser på och definierar al-Qaida – definitivt kom till omvärldens kännedom efter den 11 september 2001. Före detta datum lär namnet eller termen al-Qaida endast ha figurerat osammanhängande och tvetydigt hos många, däribland inom många underrättelsesamfund.²⁷

Bin-Ladens och Azzams samverkan dog dock ut, bokstavligen talat, med Azzams fränfalle i samband med ett bilbombsattentat i november 1989.²⁸ Azzam var en ideologisk gudfader och en global rekryterare av Mujaheddins till Afghanistan. Hans arv övertogs av bin-Laden och den närmaste kretsen kring honom. Azzams bortgång hade nu skapat ett ideologiskt vakuum för bin-Laden och hans anhängare. Detta kom att fyllas av egyptern Ayman al-Zawahiri, grundare av egyptiska Islamic Jihad. Bin-Laden träffade al-Zawahiri i Peshawar, Pakistan i mitten av 80-talet. Deras möte skulle komma att vidareutveckla fundamentet, basen.

Den oväntade produkten av detta möte, den globala jihad, vände upp och ner på de gamla uppfattningarna om den förestående striden mot en ”närlägen fiende” (regimerna vid makten i

²⁴ Jfr Gunaratna 2002:21 ff., Roy & Zahab 2004:16, Burke 2003:9.

²⁵ Se Gunaratna 2002:3, Burke 2003:9 samt Kepel 2006:96 som avseende bin-Ladins år i Sudan (mer nedan) säger att namnet al-Qaida vid denna tidpunkt i princip var okänt.

²⁶ Se Burke 2003:8 not 3 vars teori och hänvisning till saudiska underrättelsekällor vinner stöd hos Kepel 2002:315.

²⁷ Jfr Burke 2003:9 ff. som bland annat hänvisar till en CIA-rapport från 1996 som nämner namnet al-Qaida.

²⁸ Gunaratna 2002:22 ff. Gunaratna spekulerar i om det inte i själva verket var bin-Laden som låg bakom mordet på Azzam som ett led i pågående maktkamp mellan dem båda, om den fortsatta inriktningen på MAK:s verksamhet.

regionen) och flyttade istället fokus till ett omedelbart, skoningslöst krig mot en ”avlägsen fiende” (USA, Israel och västvärlden i allmänhet).²⁹

Framförallt al-Zawahiri hade enligt Kepel del i transformeringen av den jihadistiska kampen. En annan aspekt av denna transformering av kampen var den funktionskris många *Mujaheddins* kom att uppleva efter Sovjets exodus ur Afghanistan 1989. Vilken funktion skulle de nu fylla? Den vanligaste teorin lyder att flera gerillakrigare kom att flytta tillbaka till sina ursprungsländer – bland annat Algeriet, Egypten, Saudiarabien, Jemen, Bosnien och Tjetjenien – för att där mobilisera folkets stöd för att bedriva motstånd mot sittande regimer och ersätta dem med en islamisk stat.³⁰

För bin-Laden väntade svårare tider. 1991, under ett besök i Saudiarabien, konfiskerades hans pass och han var från och med nu, mer eller mindre persona non grata i sitt födelseland.³¹ Bin-Laden flyttade tillbaka till Pakistan och sedan vidare till Sudan där han tillsammans med exempelvis al-Zawahiri och en rad anhängare fann en ”safe-haven” hos den nytillträdde generalen Omar Bashir och ledaren för Sudans Nationella Islamiska Front (NIF), Hassan al-Turabi.³² Under tiden i Sudan, mellan 1991-1996, pekar flera forskare på hur bin-Laden breddade sin verksamhet, såväl den affärsmässiga som den religiöst och politiskt aktivistiska. Bin-Laden var inblandad i en rad diversifierade affärsprojekt via olika bolag samtidigt som han organiserade träningsläger för frivilliga och lojala anhängare.³³ I Sudan fann några av veteranerna från Afghankriget tillsammans med nyvunna anhängare till bin-Laden och al-Zawahiri en fristad fram till 1996.³⁴ Sudan var 1996 föremål för intensiva internationella påtryckningar att förvisa bin-Laden ut ur landet, bland annat av USA och Egypten.³⁵ Så skedde och bin-Laden och delar av hans entourage återvände detta år tillbaka till Afghanistan.

²⁹ Kepel 2006:80.

³⁰ Jfr Kepel 2006:81.

³¹ Kepel 2006:94.

³² Cooley 2003:181.

³³ Jfr härom Kepel 2006:94, Cooley 2003:181 samt Bergen 2002:82.

³⁴ Kepel 2006:94.

³⁵ Bergen 2002:94 Teorin har även framförts att bin-Laden och al-Zawahiris form av internationella jihadist-salafism passade de styrande i Khartoum, särskilt al-Turabi, väldigt illa, då denne strävade

2.2 Al-Qaida 1996-2001

Efter Sovjets tillbakadragande 1989 startade en kamp om makten inom Afghanistans gränser där kampen i huvudsak stod mellan sju av de grupper eller rörelser som bekämpat den sovjetiska armén och den prosovjetiske presidenten Najibullah, vars kontroll över landet utsträckte sig till de större städerna Kabul, Jalalabad, Kandahar, Herat och Mazar-i-Sharif.³⁶ De sju Mujaheddin-rörelserna utövade främst inflytande ute på landsbygden.³⁷ Najubullahs fall och perioden herefter präglades av tydliga interna stridigheter mellan de sju större grupperingarna där maktkonstellationerna växlade inom ramen för vad som blev känt som Mujaheddinregeringen i den islamiska staten Afghanistan.³⁸ Osäkerheten och stridigheterna öppnade upp dörren för Talibanrörelsen. Talibanerna var religiösa studenter från *madrassa* (religiösa skolor) som 1994 var på kraftig frammarsch understödda dels av den pakistanska underrättelsetjänsten ISI med vapen och logistik, dels av Saudiarabien finansiellt.³⁹ Rörelsen präglas starkt av traditionalistisk deobandiislam och den talibanska världsbildens rötter går till vissa delar att finna i pashtunwali, det uråldriga pashtunska klansamhällets hederskodex, snarare än i islam.⁴⁰ Gardell betonar också hur talibanerna bör betraktas som en totalitär rörelse som valt att utnyttja religiöst traditionsstoff för att legitimera sitt maktinnehav och disciplinera befolkningen. Oavsett vilket, så är talibanernas koppling till deobandiislam omvittnad. Deobandiislam är spungen ur deobandiskolan, grundad 1867 i byn Deobandi i Indien där grundarna lät anlägga just en *madrassa* (religiös läroanstalt).⁴¹

1996 intog talibanerna huvudstaden Kabul. Under talibanregimens vingar fann bin-Laden skydd och denne lär ha introducerats för talibanledaren Mullah Omar.⁴² Många forskare lyfter fram hur bin-Laden kom att stödja talibanerna i deras

efter att forma ett islamiskt sudanesiskt samhälle. Bin-Laden ska då ha äventyrat detta projekt. Se Burke 2003:141.

³⁶ Marsden 1998:34 f.

³⁷ Marsden 1998:35.

³⁸ Marsden 1998:40 f.

³⁹ Cooley 2003:216.

⁴⁰ Se Hjärpe 2006:65 samt Gardell 2001:15.

⁴¹ För denna korta redogörelse se Gardell 2001:16 ff. Carl-Johan Gardells skrift från april 2001 – alltså före attentaten i USA i september – beskriver mycket förtjänstfullt deobandiskolans kopplingar till talibanerna samt också Usama bin-Ladens förhållanden i Afghanistan.

⁴² Roy 2004:300.

ansträngningar att kontrollera hela landet och då i synnerhet de norra delarna av landet där den norra alliansen förde ett seglivat motstånd mot Kabulmakten.⁴³ Vad man dock ska bära i minnet är att bin-Laden och hans följe var flyktingar i de av talibanerna kontrollerade delarna av Afghanistan.⁴⁴ De bodde där på låns, då flertalet ur bin-Ladens följe inte själva var afghaner, utan hade andra nationaliteter. Under talibanernas tid vid makten, 1996-2001, beräknas omkring 2700 motståndsmän och krigare ha varit knutna till bin-Laden och hans närmaste män.⁴⁵ Afghanistan blev bin-Ladens och därmed förmodligen också al-Qaidas viktigaste operationsbas och planeringsbas för de terroråd som utfördes 1998 och 2000, riktade mot de amerikanska ambassaderna i Kenya och Tanzania respektive mot amerikanska krigsfartyget USS Cole stationerat i Aden.⁴⁶

1996 deklarerade bin-Laden, i en fatwa, formellt jihad mot amerikansk truppnärvaro i Saudiarabien.⁴⁷ Om inte förr så först då, började det amerikanska underrättelsesamfundet definitivt att se bin-Laden och hans närmaste män som ett reellt hot mot USA.⁴⁸ 1998 annonserade bin-Laden formellt bildandet av the World Islamic Front for the Jihad Against the Jews and the Crusaders, varpå ambassadattackerna i Afrika följde.

Förberedelserna bakom den 11 september 2001 ägde emellertid primärt inte att rum i Afghanistan, utan i USA och Tyskland.⁴⁹ Däremot fanns det två stycken Afghanveteraner i den inre attentatskretsen. Naturligtvis, så här a posteriori,

⁴³ Jfr exempelvis Cooley 2003:349, Gunaratna 2002:40, Kepel 2002:235 och Roy 2004:300.

⁴⁴ För denna beskrivning av situationen se Kepel 2006:123.

⁴⁵ Det ska tilläggas att detta är estimeringar och siffrorna torde skifta avsevärt beroende på hur man räknar, var man räknar och slutligen vilka man räknar. Amerikanska underrättelseuppgifter uppskattar istället antalet krigare som undergick träning i läger understödd av bin-Laden, till mellan 10000 och 20000. Se *The 9/11 Commission Report* 2004:67 De tillresta krigarnas nationaliteter utgörs av nordafrikaner, saudier, jemeniter, palestinier, sudaneser, irakier, turkar, filipiner samt även några amerikaner och européer. De synes ha varit utspridda över en mängd baser som upprättades runt om i Afghanistan samt mot gränsen till Pakistan. Se Fisk 2005:1117.

⁴⁶ Forskare kopplar tämligen unisont samman al-Qaida och Usama bin-Laden. När senare misstänkta terrorister greps och anhölls efter attentaten i Afrika 1998, pekade de ut Usama bin-Laden som en av dem som understött attentaten. Som ett utflöde av bin-Ladens stöd till terroristerna kopplar många forskare också al-Qaida till ambassadattentaten i Afrika. Se Hassan 2004:57; Gunaratna 2002:46.

⁴⁷ Se mer härom i Bergen 2002:96 Naturligtvis ska den vanligt förekommande åsikten – att bin-Laden inte har den religiösa auktoritet som fordras för utfärdande av fatwa – understrykas.

⁴⁸ Här efter sattes det in kontraterrorismåtgärder i syfte att nå ökad kunskap om vad som allteftersom skulle komma att benämnas den nya terrorismen. Se *Joint Inquiry into Intelligence Community Activities Before and After the Terrorist Attacks of September 11 2001*, 2002:4.

⁴⁹ Se Agrell 2005:35 Totalt ingick 19 i angreppsstyrkan som genomförde attentaten i USA.

förefaller den 11 september 2001 inte ha kommit som en, vad Agrell har benämnt, ”en blyxt från blygrå himmel”.⁵⁰ Nej, med fakta i hand – inte minst efter de massiva amerikanska offentliga utredningarna Joint Inquiry och Commissions Report – förefaller terrorhotet mot USA – även i den form, med flygplanskapningar som självmordsprojektiler, som kom att realiseras genom attentaten den 11 september 2001 – i det närmaste ha varit överhängande redan från 1994 och framåt.⁵¹

2.3 Al-Qaida efter den 11 september 2001

Den 13 december 2001 förklarade sig bin-Laden haft del i terrordåden mot USA i ett videomeddelande.⁵² Redan före det att bin-Laden, ja egentligen någon hade tagit på sig attentaten, inleddes i oktober 2001 den USA ledda invasionen Operation Enduring Freedom med målen att slå sönder talibanernas strukturer och att finna vad som sågs som al-Qaidas innersta krets. Jakten på al-Qaida hade börjat.

Operation Enduring Freedom ansågs tidigt vara en framgång för den amerikanska underrättelsetjänsten samt militären, då man lyckades ena och beväpna den norra alliansen, med vilka man utförde riktade operationer i talibanfästen där bin-Laden och hans närmaste man al-Zawahiri misstänktes gömma sig.⁵³ Den 19 oktober anlände mer omfattande amerikanska truppkontingenter till Afghanistan för att inleda mer breda markoffensiver. Den 16 december 2001 intogs så stora delar Tora Boraregionen. Dessa händelser detroniserade definitivt talibanerna från makten. I början på det nya året utsågs Hamid Karzai till landets president. Där är Afghanistan idag. Den internationella säkerhetsstyrkan, ISAF, opererar alltså i landet tillsammans med amerikanerna i vad som benämns kampen mot terrorismen. Att bara rikta blickarna mot dagens Afghanistan när man undersöker al-Qaida efter 2001 ger inte hela bilden. Minst lika viktig är ”the Afghan-Pakistan Connection” som går tillbaka nästan tjugo år i tiden. ISI:s stöd till Mujaheddins har redan påtalats. Flertalet av dessa Mujaheddins hade dock sin hemvist i Pakistans religiösa partier

⁵⁰ Agrell 2005:31.

⁵¹ Se *Joint Inquiry into Intelligence Community Activities Before and After the Terrorist Attacks of September 11 2001*, 2002:xi.

⁵² Hjärpe 2007:72.

⁵³ Kepel 2006:123.

(som Jamiat-i Ulama och Jamaat-i Islami), i olika nätverk av madrasas (företrädesvis med koppling till deobandiskolan) och även i renodlat militanta hemliga och halvhemliga rörelser (som Lashkar-i Tayaba).⁵⁴ Vad som betecknas som al-Qaida-anhängare har enligt spekulationer tagit sin tillflykt till och funnit ett safe-haven i Pakistans otillgängliga gränsområden. Spekulationer går till och med så långt som att föra fram tanken på att ISI har länkar till bin-Laden och därmed också skyddar honom.⁵⁵

Al-Qaida påstås, utöver attentaten i USA den 11 september 2001, ligga bakom, eller direkt ha utfört en rad andra terrorattentat som har ägt rum runtom i världen efter 2001. Baliattentaten den 12 oktober 2002, Madridattentaten den 11 mars 2004 och Londonattentaten den 7 juli 2005 är bara några av de terroristattentat som al-Qaida påstås ligga bakom eller direkt ha utfört. Huruvida så verkligen är fallet eller inte har ytterst visat sig vara avhängigt vilken syn man har på al-Qaida, helt enkelt vad man anser att al-Qaida är.

2.4 Kampen mot terrorismen

Sedan den 11 september 2001 har kampen mot terrorismen kommit att dominera många dagordningar. Som hotbild har terrorism accentuerats särskilt efter den 11 september 2001. Hotbilder i största allmänhet och terrorism som hotbild i synnerhet blir centrala för att man ska kunna förstå de pendelrörelser som sker idag och som har lett fram till en aldrig förr betonad kamp mot terrorism. Attentaten den 11 september och den dagen härpå proklamerade krigsförklaringen mot terrorismen – märk väl den bestämda formen – var irreversibelt riktad mot al-Qaida och Afghanistan, varifrån al-Qaida antogs operera. Den terrorism som ska bemötas är inte vilken sorts terrorism som helst, utan kampen är primärt avsedda att träffa islamistiskt inspirerad, jihadist-salafistiskt utformad terrorism.⁵⁶

⁵⁴ Roy 2001:58 ”Qibla and the Government House: The Islamist Networks”, *SAIS Review*, vol XXI, nr 2.

⁵⁵ Se Riedel 2007:35 ff. ”Al-Qaida Strikes Back”, *Foreign Affairs*, vol 86, nr 3.

⁵⁶ Vanliga begreppsliga pendanger i sammanhanget är det fundamentalistiska, jihadist-salafistiska hotet.

En intressant notering är vad forskaren John L. Esposito gör, detta redan 1999 i sin bok ”*The Islamic Threat – Myth or Reality*”.⁵⁷ Redan 1999 talar Esposito om hur USA för ett krig mot terrorism som riktar sig mot icke-statliga aktörer i största allmänhet, men mot bin-Laden i synnerhet. Esposito ser vid denna tid bin-Laden som den internationella terrorismens gudfader. Esposito gör en passning till en artikel i Washington Post i augusti 1998, som ser på bin-Laden som en terrorismens huvudentreprenör. Enligt Esposito betraktades bin-Laden redan 1999 av USA som en huvudfinansierare av terroristgrupper, ett uttalande som vinner stöd så här i efterhand.⁵⁸ Även om man alltså kan spåra terrorismbekämpning före 2001 så är det knappast ett rättvist påstående att terrorismbekämpning dominerade olika dagordningar före den 11 september, åtminstone inte med någon större emfas. Det unika med kampen mot terrorismen får sägas vara dess omnipotens i säkerhetspolitiska sammanhang. USA:s nationella säkerhetsstrategi har kommit att innebära en uttrycklig och fundamental omläggning av USA:s säkerhetspolitiska prioriteringar och handlingsmönster så att kriget eller kampen mot terrorismen har kommit att dominera nästan alla frågor, exempelvis frågor om regionala konflikter, massförstörelsevapen och förhållandet till allierade och tillfälligt förbundna.⁵⁹ Säkerhetspolitiskt kan den 11 september 2001 ses som ett window of opportunity, rentav ett formativt tillfälle analogt med det kalla krigets slut och Sovjetunionens fall.⁶⁰ Även om inte efterdyningarna av den 11 september är lika omvälvande som de efter det kalla krigets slut, så innebär detta datum inte desto mindre en ruptur inom internationell säkerhetspolitik.

I sammanhanget talas det ofta om det globala islamistiska hotet och klart är att med de förändringsmönster som kan identifieras efter 2001, så framstår det som alldeles uppenbart att den dominerande hotbilden utgörs av militant islamism, neofundamentalism eller jihadism-salafism, oavsett om hotbilden kan anses adekvat

⁵⁷ För följande se Esposito 1999:276 ff.

⁵⁸ Se *Joint Inquiry into Intelligence Community Activities Before and After the Terrorist Attacks of September 11 2001*, 2002:4.

⁵⁹ Agrell 2005:154.

⁶⁰ Se Eriksson 2004:180 ff.

eller inte.⁶¹ Det globala islamistiska hotet har tre variabler som synes vägleda framförallt USA:s säkerhetspolitiska överväganden.⁶²

1 Iraq and Islamist insurgents. At least judging by media coverage, the most prominent security threat to Americans today is the war in Iraq and the Islamist insurgency that is going on there. And Iraq has certainly concentrated the minds of American strategists, as they have struggled to answer the question of what kind of strategy can deal with this particular problem.

2 The transnational network of Islamist terrorists. Before the Iraq war, of course, most Americans viewed Al Qaeda, author of the 9/11 attacks, as the number-one security threat. The threat of Islamist terrorism has not receded, as the London bombings of July 7 amply remind Americans. But U.S. strategists have yet to produce a coherent strategy for adequately dealing with this problem.

3 Iran and nuclear weapons. A major threat for the near future emanates from Iran and particularly from its drive to acquire nuclear weapons. A similar threat is posed by North Korea, which has already acquired nuclear weapons and which has a record of providing Iran and other Islamic countries, if not Islamist terrorists, with nuclear and missile technologies.

Tillsammans utgör dessa tre variabler vad Kurth benämner de tre stora säkerhetshoten för amerikanskt vidkommande. De är interrelaterade och representerar alla någon version av det islamistiska hot Kurth anser existera.

⁶¹ Jfr Kepel 2006:125 Ett helt annat spørsmål är således i vilken utsträckning terrorismen utgör ett reellt hot. Sådana spørsmål handlar istället om hotbildsuppfattningar och hotbildsvärderingar, något som denna uppsats inte tar något grepp om. Kurths beskrivning av vad han benämner det islamistiska hotet kan synas vara ett antagande, men är enligt min åsikt en deskriptiv beskrivning av samtida amerikansk säkerhetspolitik. Kurth kan alltså sägas göra anspråk på att beskriva vad man inom amerikansk säkerhetspolitik uppfattar som ett islamistiskt hot. Sedan kan man förstås ha invändningar mot hans hotbildsuppfattning, liksom hans hotbildsvärdering och ifrågasätta vad han baserar sina antaganden om det stora islamistiska hotet på. Samtida forskare, som har gett sig in i den säkerhetspolitiska hotbildsdiskussionen, lyfter fram hur al-Qaida – för att ta Kurths andra variabel – inte utgör något reellt hot mot USA. Se Mueller J 2006:2-8 ”Is There Still a Terrorist Threat? The Myth of the Omnipresent Enemy”, *Foreign Affairs*, vol 85, nr 5 I litteraturen har Esposito tagit ett än vidare grepp om frågan i ”The Islamic Threat – Myth or Reality?”.

⁶² Kurth J 2005:632, ”Global Threats and American Strategies: From Communism in 1955 to Islamism in 2005”, *Orbis*, vol 49, nr 4.

3 Islamism, Jihadism-Salafism och Neofundamentalism – tre sätt att beskriva al-Qaida abstrakt

Att studera al-Qaida utan att betrakta händelseförlopp, gestalter och föreställningar som kan tänkas ha påverkat och haft inflytande på al-Qaidas uppkomst och befintliga utveckling vore tanklöst. Genom islamismens grundare, dess tanke-system och teori, och inte minst genom en rad ideologiska och idémässiga avlöpare, har islamismen i flera avseenden satt djupa avtryck i synen på Al-Qaidas uppkomst, utveckling och nuvarande ställning. Nedan sker en presentation av islamismens historiska rötter, islamismen i en abstrakt, teoretisk mening, några av islamismens förgrundsfigurer tillika teoretiker, samt islamismens utvecklingsstadier. Islamismens avlöpare – i form av andra teorier med klar dragning mot islamism eller fundamentalism, beroende på hur termen definieras – redovisas nedan. De klassificeras som jihadism-salafism och neofundamentalism.

3.1 Islamism

”What I call Islamism is the brand of modern political Islamic fundamentalism that claims to re-create a true Islamic society, not simply by imposing sharia, but by establishing first an Islamic state through political action. Islamists see Islam not as a mere religion, but as a political ideology that should reshape all aspects of society (politics, law, economy, social justice, foreign policy, and so on).”⁶³

Islamism kan dels anses vara ett synsätt på religionens funktion, dels ett synsätt på hur islam ska tolkas. Genom social och politisk handling ska samhället islamiseras, något Roy betonar är den mest centrala beståndsdelen i islamismen där islam som

⁶³ Roy 2004:58.

allomfattande ordning övar inflytande på, ja rentav styr politiken.⁶⁴ Ekonomiska och sociala sammanhang är inte underordnade aktiviteter som ska växa fram ur heliga handlingar eller genom sharia, utan de betraktas som centrala områden.⁶⁵ Islamismen leds inte av *ulama* (prästerskapet) utan av unga sekulära intellektuella, vilket kan sägas göra islamismen antiklerikal.⁶⁶ Detta blir tydligt inte minst mot bakgrund av många islamistiska rörelsers skapelse, som ägt rum utanför ulama och religiösa institutioner.⁶⁷ Den strikta tolkningen av sharia, som fundamentalisterna förespråkar, blir en vattendelare mellan fundamentalismen och islamismen där den islamiska naturen hos en stat är viktigare än en strikt tillämpning av sharia.⁶⁸ För fundamentalisterna blir sharia en nyckel för islamiseringen av samhället medan islamisterna, utan att ifrågasätta sharia och dess principer, tenderar att se sharia mer som ett projekt än som en corpus (stor lagsamling).⁶⁹ Det hela kan antas ha samband med islamisternas tydliga strävanden att förkasta traditionell tolkning av de religiösa källorna som skett under historien med stöd av islamisk filosofi och *madhabib* (de fyra stora rättsskolorna). Som en konsekvens härav kräver de rätt till itjihad genom självständiga resonemang.⁷⁰ För islamisterna är det teologiska konceptet *tawhid* centralt (absolut monoteism och Allahs absoluta suveränitet över universum) och samhället måste vara en reflektion av den gudomliga monoteismen.⁷¹

En uppdelning i moderata och radikala islamister görs ofta.⁷² Skillnaden mellan radikala och moderata islamister ligger främst i synen på hur islamism ska bli dominerande ideologi och vinna implementering i en stat. Moderata islamister förordar en islamisering från botten och upp till toppen men där ledare måste vara villiga att befrämja islamisering från toppen.⁷³ Radikala islamister introducerar

⁶⁴ Roy 1994:36.

⁶⁵ Roy 1994:36.

⁶⁶ Roy 1994:36.

⁶⁷ Roy 1994:37.

⁶⁸ Jfr Whine 2001:57 "Islamism and Totalitarianism – Similarities and Differences", *Totalitarian Movements and Political Religions*, nr 2; Roy 1994:39.

⁶⁹ Roy 1994:38 Till stöd för en sådan tes anför Roy bland annat uttalanden av såväl Khomeini som Sayyid Qutb där den förstnämnda av de två talat om hur logiken i revolutionen ska ha företräde framför tillämpningen av sharia och där sistnämnda talat om "islamisk lag i rörelse" i motsats till rigid och kasuistisk lag.

⁷⁰ Rippin 2001:183.

⁷¹ Roy 1994:41, Esposito 2002:172.

⁷² Se Roy 1994:41 f. för denna uppdelning.

⁷³ Roy 1994:41.

revolutionsbegreppet vilket delvis hänger samman med önskan om snabb förändring, delvis rör en ovilja att kompromissa med status quo.⁷⁴ Ett centralt drag i islamistisk teori kan sägas vara *amir* (ledaren) och *shura* (rådgivande organ), runt vilka ett islamistiskt politiskt parti och sedermera det framtida islamistiska samhället ska struktureras.⁷⁵ Islamistiska rörelser tenderar att följa vissa organisationsmönster inom vilka rörelserna struktureras. En amir i toppen uppbackad av shura och olika specialiserade kommittéer som bland annat sysslar med predikningar och propaganda.⁷⁶ Dessa kan i det närmaste liknas vid *dawa*organisationer (missionerande organisationer). Olika sektioner kan sedan tänkas rikta sig mot olika sektorer i samhället eller målgrupper, varibland bönder, arbetare, studenter och kvinnor kan nämnas. En hemlig paramilitär gren eller underrättelseenhet torde också vara regel snarare än undantag i majoriteten av samtidens islamistiska organisationer.⁷⁷

Islamism kan betraktas som en politisk diskurs och som sådan inbegriper den stora variationer och skillnader. Parallellen till socialism dras ofta, då socialism under 1900-talet har uppvisat, och alltså anses uppvisa en mängd olika ansikten.⁷⁸ Det ligger nära tillhands att se många islamistiska rörelser som sociopolitiska rörelser baserade på en islam som i lika hög grad definieras i termer av politisk ideologi som i termer av religion.⁷⁹

Samtida islamism har sammanfattats i tre tendenser; personlig, kommunitariansk och militant.⁸⁰ Personlig islamism är ett utslag av många muslimers intensifierade personliga religiositet, det vill säga deras nyväckta intresse för religionen. Denna strömning är relativt apolitisk, men hämtar måhända institutionellt stöd. Kommunitariansk islamism är offentlig enligt Rudy. Den fokuserar på att formulera

⁷⁴ Roy 1994:41.

⁷⁵ Shura kan sägas anta formen av ett parlament fast med klart begränsade maktbefogenheter jämfört med ett ordinärt parlament i en demokrati där den parlamentariska principen påbjuder parlamentet lagstiftningsbefogenheter. Shura ska upprepa gudomliga principer och hjälpa amiren att fatta beslut som är kompatibla med dessa principer. Att lagstiftningsfunktioner är uteslutna sammanhänger med att Gud ensam lagstiftar medan shura endast rådgör. Se Roy 1994:42.

⁷⁶ Roy 1994:47.

⁷⁷ Roy 1994:47.

⁷⁸ Sayyid 1997:17.

⁷⁹ Roy 1994:39.

⁸⁰ För detta och följande se Rudy 2004:63 ff. Vad Rudy gör är att med matrisers hjälp teckna en bild av vad han anser många andra förklaringsmodeller misslyckas med att fånga upp; islamismens diversifiering.

islam i en vidare politisk kontext, ja strävar efter att institutionalisera islamiska värderingar inom ramen för ett politiskt system. Militant islamism konstitueras av en militant religiositet som är våldsam, revisionistisk och manikeisk. Under sekulärt auktoritärt styre exploderar militanta islamister i våldshandlingar riktade mot maktstrukturer. Vanligen är de enligt Rudy organiserade i små, underjordiska, celllikande kadrer, ofta ledda av intellektuella. Rudy säger som en sammanfattning av denna strömning: ”Militant Islamism is anti-modernism appended to modernist schemes justified in a postmodern ideological collage.”⁸¹

3.1.1 Islamismens historiska rötter

En central figur av historiskt datum, som kommit att inspirera många moderna islamister, är Ibn Taymiyyah (1268-1328). Han har beskrivits som spirituell fader för revolutionär islam och fundamentalistiska reformister. Ibn Taymiyyahs arv har förvaltats av bland andra den wahabistiska saudiska rörelsen, Sayyid Qutb och vad som ses som mer samtida moderna islamistiska extremister som Usama Bin-Ladin.⁸² Enligt Ibn Taymiyyah var källorna till att nå religiös sanning koranen och haditherna och som professor i den hanbalitiska rättsskolan, den mest konservativa av de fyra sunnitiska rättsskolorna, var en av hans målsättningar att rena islam. Han propagerade därför för återvändning till *al-salaf al-salih* (de religiösa förfäderna).⁸³ Tanken om *al-islam din wa-dawla* (religion och stat) var klar, liksom den skarpa distinktionen mellan islam och icke-islam.⁸⁴

Mongolstormarna hade lett fram till det abbasidiska kalifatets fall 1258 och Ibn Taymiyyah visade en tydlig animositet gentemot mongolerna som trots att de vidmakthöll att de var muslimer, fick utstå en *fatwa* (rättsligt yttrande eller beslut av en mufti) med innehållet att mongolerna var *kafirs* (otrogna) och som sådana kunde och skulle bli föremål för *jihad* (heligt krig).⁸⁵ Den hanbalitiska rättsskolan har efter sin skapares – Ahmad Ibn Hanbals – frånfälle vid ett antal tillfällen fått kraftiga uppsving. En sådan tidpunkt är den för Ibn Taymiyyahs leverne under slutet av

⁸¹ Rudy 2004:78.

⁸² Esposito 2002:45.

⁸³ Fakhry 1997:102 ff., Esposito 2002:45 f.

⁸⁴ Esposito 2002:46.

⁸⁵ Esposito 2002:47.

1200-talet och början av 1300-talet. En annan tidpunkt är 1700-talet då den mest kände av Ibn Taymiyyahs ideologiska arvtagare, Muhammad Ibn Abd al-Wahhab (1703-1792), i en allians med den saudiska dynastin grundlade wahabismen.⁸⁶ Al-Wahhab predikade återgång till de rena elementen i islam såsom de hade praktiserats under profetens dagar.⁸⁷ Det centrala i wahabismen var och är alltjämt *tawhid* (doktrinen om Guds enhet eller absolut monoteism) där anhängarna till al-Wahhab såg sig själva som *muwahiddun* (unitarianer) – det vill säga som några som upprätthöll Guds enhet.⁸⁸ Den med början på 1700-talet inledda alliansen med den arabiske prinsen ibn Saud har genom historien bestått och idag har wahabismen ett solitt stöd från det saudiska kungahuset. För ibn Saud var wahabismen ett sätt att legitimera ett korstågs liknande projekt som syftade till att underkua och ena arabiska stammar på den arabiska halvön och för wahabismen var ibn Sauds projekt ett sätt att expandera och konsolidera religiös makt.⁸⁹ Detta projekt inkluderade räder mot såväl sufi-ordnar som shiiter, där bland annat Mecka och Medina ockuperades 1802 och där Husayns grav i Kerbala skändades genom förstörelse.⁹⁰

3.1.2 Islamismens förgrundsfigurer

De stora modernisterna kan sägas ha inspirerat de stora islamisterna även om modernisternas ursprungliga idéer omformades och till stora delar vidareutvecklades på mer extensiva sätt av islamisterna. Arvet från modernismen går dock inte att ta miste på. Islamismens förgrundsfigurer kan alla sägas ha bidragit till islamismens fundament. De två största organisationerna som skapats i kölvattnet av islamistiska teorier – Muslimska Brödrskapet och Jamaat-i-Islami – har kommit att stå som förebilder för andra, mer sentida, islamistiska organisationer – dels militanta, dels mer moderata islamistiska organisationer. Islamismens förgrundsfigurer är arkitekterna bakom islamismen och ikoner i stora delar av den muslimska världen,

⁸⁶ Davidson 1998:50, Fakhry 1999:291.

⁸⁷ Davidson 1998:50.

⁸⁸ Davidson 1998:50, Esposito 2002:47.

⁸⁹ Esposito 2002:48.

⁹⁰ Som såväl Esposito 2002:47 som Davidson 1998:50 betonar står mycket av den historiska antipatin mellan wahabismen i Saudi-Arabien och shiismen i Iran att finna i dessa historiska händelser. Även grundläggande teologiska diskrepanser mellan sunnism och shiism påverkar förhållandet mellan dem båda.

män vilkas idéer och metoder har studerats och varit mönsterbildande för såväl individer som organisationer – från Sudan i väst till Indonesien i öst.

3.1.2.1 Hassan al-Banna och Mawlana Mawdudi

Hassan al-Banna (d 1949) grundade 1928 Muslimska Brödrskapet i Egypten blott 22 år gammal. Al-Banna var Rashid Ridas lärjunge och umgicks med honom samtidigt som han influerades av salafismen, vilket Rida också hade gjort.⁹¹ Rida förordade frivilligorganisationer, fackföreningar och folkrörelser som alla skulle satsa på att bygga självständiga infrastrukturer, vilket Rida såg som en nyckel till muslimsk självständighet.⁹² I dessa tankar torde Rida ha inspirerat al-Banna med tanke på den strategi som Muslimska Brödrskapet kom att tillämpa i samband med dess skapelse. Al-Bannas karisma och elokvens underlättade spridningen av brödrskapets budskap där politisk aktivism sågs som en religiös skyldighet.⁹³ Mycket av det tidiga budskapet bestod i kritik mot såväl väst (kapitalism) som öst (kommunism) och riktades mot dessa systems oförenlighet med utvecklingen i den muslimska världen.⁹⁴

Vad gäller Jamaat-i-Islami, grundat av Mawlana Mawdudi (d 1979) 1941 i Indien, byggde mycket av det tidiga budskapet på kritik, vilken på det stora hela var snarlik den kritik Muslimska Brödrskapet framförde i Egypten vid samma tid, där europeisk imperialism och pro-västerländskt muslimskt styre sades skapa problem.⁹⁵ Såväl Muslimska Brödrskapet som Jamaat-i-Islami är politiska organisationer men bedriver även social verksamhet och likheterna mellan de bägge organisationerna är påfallande.⁹⁶ Orsakerna härtill har att göra med rörelsernas inspirationskällor som tar sin utgångspunkt i en hanbalitisk tradition och salafiyya-tankar, som i sin tur hämtar inspiration från Ibn Taymiyyah.⁹⁷ Utöver anti-imperialistisk kritik finns det mellan rörelserna och då även mellan al-Banna och Mawdudi stora ideologiska

⁹¹ Esposito 1999:129, Gardell 2005:59.

⁹² Gardell 2005:32.

⁹³ Gardell 2005:60, Davidson 1998:89.

⁹⁴ Esposito 1999:67.

⁹⁵ Esposito 1999:129.

⁹⁶ Hjärpe 1997:25.

⁹⁷ Hjärpe 1997:62.

beröringspunkter i synen på islam.⁹⁸ Bland några av dessa förtjänar följande att nämnas:⁹⁹

- Islam utgör en allomfattande ideologi för staten och samhället.
- Koranen och profetens sunna utgör fundament i en muslims liv.
- Sharia, baserad på koranen och profetens sunna, är det heliga utkastet för en muslim och för ett modernt muslimskt samhälle.
- Avvikelse från islam och förlitande på väst är orsakerna till muslimskt förfall. Återvändande till islams raka väg kommer att bevara identitet, stolthet, makt och välstånd bland muslimska samhällen.
- Vetenskap och teknologi måste användas, vilket ska ske inom en islamisk kontext för att undvika ”västernisering” och sekularisering av samhällen.
- Jihad, såväl personlig som samhällelig, är medlet för att nå en framgångsrik islamisering av samhället och världen.

Jihad, som ett redskap för politisk aktivism, mot både europeisk kolonialism och icke-islamiska stater, rörde främst reformsträvanden och inte revolutionssträvanden.¹⁰⁰ Al-Banna och Mawdudi kan också sägas inta en apologetisk position i förhållande till jihad där jihad för dessa tänkare är av defensiv natur och förs utifrån defensiva syften.¹⁰¹ Skillnaden mellan ”västernisering” och modernisering upprätthålls, där al-Banna och Mawdudi, klart inspirerade av modernistiska tänkare, likafullt tar avstånd från tankar om att göra islam kompatibel med västerländsk kultur.¹⁰² Islam som total samhällsordning kan, hos Mawdudi, inte genomföras annat än stegvis och genom en gradvis islamisering uppifrån kan man nå vad Mawdudi kallar ”teo-demokrati”.¹⁰³

3.1.2.1 Sayyid Qutb

Lite tillspetsat kan man hävda att Sayyid Qutb (d 1966) är för islamismen vad Che Guevara är för kommunismen – en radikal inom islamismen, tillika en enorm ikon

⁹⁸ Esposito 1999:131.

⁹⁹ För dessa primära principer se Esposito 1999:131 f. samt Esposito 2002:52 f.

¹⁰⁰ Esposito 2002:54.

¹⁰¹ Cook 2005:101 f.

¹⁰² Esposito 1999:134.

¹⁰³ Hjärpe 1983:59 f., Kepel 2002:34 ff., Esposito 1999:135.

och som sådan en referens för många av samtidens islamister och jihadist-salafister (för begreppet se mer nedan).¹⁰⁴ Qutb tar i vissa avseenden över där Mawdudi och al-Banna slutar. Deras ursprungliga budskap vidmakthålls men radikaliseras med Qutbs introduktion av termen *jahiliya* (okunnighet eller barbarism) som syftar på tiden före profeten Muhammad – en förislamisk period där omvärlden var blind (okunnig) inför profetens budskap.¹⁰⁵ Qutb fördömer moderna samhällen som icke-islamiska eller anti-islamiska och presenterar diametrala bilder – i svart och vitt, i Gud och Satan – i Ibn Taymiyyahs efterföljd.¹⁰⁶ För att implementera den islamiska ordningen som Qutb föreställer sig denna, är jihad i form av väpnad kamp mot orättvisa och förtryck av anti-islamiska regeringar och västerländsk nykolonialism, centralt.¹⁰⁷ Till sin natur måste jihad vara världsomspännande och aggressivt då insatserna – i form av islams spridning – är globala.¹⁰⁸ Rätten till jihad blir då obestridlig i fall där muslimer inte tillåts uttrycka islam fritt.¹⁰⁹ Qutb kan sägas transformera al-Bannas och Mawdudis ursprungliga tankar genom att radikaliserat budskapet, vilket sker genom att åberopa jihad och fördöma de som vägrar delta i jihad genom att utpeka dem som *takfir* (det att förklara en person som otrogen eller avfälling) och som sådana fiender till Gud.¹¹⁰

Sayyid Qutb bör ses som en produkt av sin samtid, höggradigt påverkad av Egyptens kamp för frigörelse från det brittiska imperiet på 1930- och 1940-talen och så småningom hans, liksom hela Muslimska Brödraskapets kamp mot Nassers regim. Qutb, som var egyptier, utbildade sig till lärare i Kairo på 1920-talet vid Dar al-Ulum, en sekulär lärarhögskola vid vilken även Hassan al-Banna hade studerat.¹¹¹ 1949 reste Qutb till USA, återvände efter två år och blev 1951 medlem av Muslimska Brödraskapet. Vistelsen i USA förfäradde Qutb som starkt fördömde vad han ansåg vara moraliskt förfall i den västerländska civilisationen och anti-arabiska

¹⁰⁴ Napoleoni 2004:241 nämner bland annat hur Ayman al-Zawahiri – sedd som ledare för Egyptiska Islamiska Jihad och Usama bin-Ladens utpekade andreman tillika ”chefsideolog” – ser bin-Laden som den nye Che Guevara.

¹⁰⁵ Cook 2005:103.

¹⁰⁶ Esposito 2002:58 f.

¹⁰⁷ Esposito 2002:60.

¹⁰⁸ Cook 2005:105.

¹⁰⁹ Cook 2005:105.

¹¹⁰ Esposito 2002:60 f., Kepel 2002:31.

¹¹¹ Gardell 2005:71.

stämningar.¹¹² Den karismatiske och intelligente Qutb blev under 1950-talet en av brödraskapets mest ryktbara företrädare. Före och i samband med kung Farouks detronisering och de fria officerarnas militärkupp 1952 samarbetade Brödraskapet och de fria officerarna, av vilka Abdel Gamal Nasser sedermera skulle komma att utropas till president.¹¹³ Efter ett attentatsförsök mot Nasser 1954 vändes dock inställningen till Brödraskapet som skuldbelades för händelsen, varpå regimen förbjöd Brödraskapet, fängslade Qutb och andra ur ledargarnityret, vilka även utsattes för tortyr.¹¹⁴ Under 10 års tid i fängelse radikaliserades Qutb och tonen gentemot regimen hårdnade.¹¹⁵ Samtidigt producerade Qutb några av sina mest kända verk i fängelset varibland I skuggan av koranen och Milstolpar kan nämnas.¹¹⁶ 1966 dömdes Qutb till döden och avrättades – ett öde som även al-Banna hade fått utstå 1949 efter att ha skjutits till döds på öppen gata i centrala Kairo, avrättad kung Farouks säkerhetspolis.¹¹⁷ Qutbs popularitet ökade i det närmaste lavinartat efter hans död och hans död framstod som martyrens död då Qutb dödats som ett led i inte bara hans, utan även brödraskapets, islamistiska strävanden.¹¹⁸ Med Qutb, till skillnad från al-Banna och Mawdudi, blev gränserna gentemot andra krafter än islamismen tydliggjorda på ett sätt som knappast låter sig misstas. Genom studium av Qutb blir skilljelinjen tydlig mellan å ena sidan moderata islamister, som intar en reformistisk position, och å andra sidan radikala islamister, inspirerade av Sayyid Qutbs tankar, som förespråkar idén om revolution för att åstadkomma en nödvändig islamisering av samhället.¹¹⁹

¹¹² En stark orsak till en sådan inställning hos Qutb, vilket Esposito också påpekar, står delvis att finna i USA:s stöd för staten Israel vars tillblivelse stod 1948. Se Esposito 1999:136.

¹¹³ Gardell 2005:69.

¹¹⁴ Gardell 2005:69 f., Esposito 1999:137, Kepel 2002:30.

¹¹⁵ Esposito 1999:137.

¹¹⁶ Qutb var en oerhört produktiv författare med över 40 böcker på sin meritlista. Social rättvisa i islam och Kampen mellan islam och kapitalism kan även läggas till denna lista. Gardell ägnar riklig plats åt att diskutera innebörden av främst Social rättvisa i islam och Milstolpar. Många, inklusive Gardell, är beredda att tala om den tidige och den senare Qutb. Denna uppdelning kan te sig rimlig. Milstolpar kan sägas ta vid där Social rättvisa slutar med skillnaden att Qutb uppvisar mer kompromisslöshet i Milstolpar och rent allmänt, mot bakgrund av sina erfarenheter, skärper tonen gentemot Nassers arabsocialistiska regim. Se Gardell 2005:70 ff.

¹¹⁷ Gardell 2005:68 ff.

¹¹⁸ Davidson 1998:100.

¹¹⁹ Roy 1994:42.

3.1.2.3 Ayatollah Khomeini

1979 är ett centralt år i historien. Inte minst för de som vinnlägger sig om förståelse av islamism och samtidens internationella relationer. Ayatollah Khomeinis återkomst till Iran 1979 efter 15 års exil blev början på en islamisk revolution och etableringen av den islamiska republiken Iran. Under Pahlavianskt styre 1925-1978 var religionen kontrollerad och det shiitiska ulama förhöll sig relativt tyst.¹²⁰ Shah Muhammad Reza Pahlavi, som styrte Iran med USA:s stöd, såg mot slutet av 1970-talet hur USA:s president Jimmy Carter satte press på shahen för att upphäva repressionen som under den iranska säkerhetstjänsten SAVAK:s överinseende kommit att bli alltmer omfattande.¹²¹ Olika grupper, däribland den sekulära medelklassen, såg USA:s kritik mot shahen som exempel på ett avtagande stöd för shahens politik, vilket 1977 resulterade i den så kallade Tehran-våren med demonstrationer och möten.¹²² Från att ha varit tämligen stillsam rörde sig shiismen i Iran på 1970-talet i en klart revolutionär riktning, vilket kan sägas ha kulminerat med shahens detronisering och den islamiska republikens Irans utropande.¹²³ Hur möjliggjordes då shahens detronisering?

Khomeini lyckades från sin exil ena olika krafter – religiösa och sekulära – i en minsta gemensam nämnare: hatet mot shahen och hans regim.¹²⁴ Som många påpekar är den iranska revolutionen unik i den bemärkelsen att tidigare oheliga och kanske rentav fullt otänkbara allianser i samband med revolutionsstämningarna 1978-1979, blev verklighet genom att islamistiska intellektuella, delar av ulama, arbetarklassen och den sekulära urbana medelklassen gjorde gemensam sak i hatet mot shahen.¹²⁵ Att det sedan under ytan florerade olika religiösa och politiska inställningar och därtill även dagordningar förtjänar att nämnas.¹²⁶ Det shiitiska ulama såg från början med misstänksamhet på Khomeinis revolutionära idéer där

¹²⁰ Esposito 1999:107.

¹²¹ Davidson 1998:40 f.

¹²² Kepel 2002:110.

¹²³ Esposito 1999:114.

¹²⁴ Kepel 2002:112.

¹²⁵ Se Roy 1994:172, Kepel 2002:112 f., Esposito 1999:115.

¹²⁶ Esposito 1999:115.

shahens välde skulle störtas och ersättas med en teokrati utifrån Khomeinis modell med *velayat-e faqih* (den religiöse ledarens världsliga styre).¹²⁷

Protesterna mot shahen sammanföll med shiiternas ashura-firande, vilket gemenligen brukar lyftas fram då ta'ziya och Kerbala-motivet – som två centrala moment av ashura – anses fungera som tolkningsmönster för det politiska skeendet och härigenom leder till konkret handlande.¹²⁸ De religiösa processionerna utvecklades till protestdemonstrationer och historiska händelser – som Husayns martyrskap i slaget vid Kerbala 680 mot den ummayyadiske kalifen Yazid – blandades med samtida politiska realiteter.¹²⁹ Död åt Yazid blev död åt shahen.¹³⁰ Khomeini som företrädare för det shiitiska prästerskapet – självutnämnd eller inte tåls att diskuteras – återvände från exil i Frankrike i februari 1979 och installerade snabbt sig själv som den högste juristen eller experten på islamisk lag – ett utslag av hans doktrin om Velayat e-Faqih.¹³¹ Irans revolution tilläts inte att pågå alltför länge utan institutionaliserades relativt omgående genom att ulama och deras anhängare inom administrationen konsoliderade kontroll över regering, parlament, domstolsväsende, media och utbildningsväsende.¹³²

Khomeinis centrala roll för de förändringar som skedde 1979 sammanhänger med hans skarpa kritik av shahen. För detta expatrierades han och spenderade tid i exil i Turkiet, Irak och Frankrike. Shahens repression riktade sig inte mot någon specifik grupp utan kan sägas ha varit tämligen allomfattande och riktade sig som sådan mot en rad grupper med tillsynes motstående intressen och ideologier.¹³³ Detta utnyttjade Khomeini. ”Han pratade sedan politik som ingen mullah hade gjort offentligt på flera år.”¹³⁴ Khomeinis eller kritik av shahen tilltalade många iranier, såväl religiösa

¹²⁷ Kepel 2002:109, Esposito 1999:116. Dessa tankegångar – om velayat e-faqih – utvecklade Khomeini på 1960-talet. Se Roy 1994:173 Tankegångar på Velayat-e faqih som den shiitiska versionen av emiren eller kalifen har även framförts. Se Roy 2004:84.

¹²⁸ Hjärpe 1983:145, Mottahedeh 2002:376 f., Esposito 1999:115 f., Kepel 2002:112.

¹²⁹ Esposito 1999:115.

¹³⁰ Hjärpe 1997:139.

¹³¹ Esposito 1999:116.

¹³² Esposito 1999:117, Roy 1994:176.

¹³³ Esposito 1999:113 f.

¹³⁴ Mottahedeh 2002:188 f.

som sekulära.¹³⁵ En övervägande majoritet av det shiitiska prästerskapet hade hållit sig strikt apolitiska i förhållande till shahen som såg på ulama med skepticism.¹³⁶

Kritik mot väst och imperialism fanns även hos Khomeini, vilket historiskt delvis torde ha sin förklaring i det stöd shahen erhöll från väst.¹³⁷ Khomeini riktade emellertid inte bara kritik mot shahen utan hade en tydlig religiös linje som inbegrep islam som *al-islam din wa-dawla* (religion och stat). Religionens roll, har det framhållits, definierades av politiska institutioner, inte religiösa, där politiken skulle styra över religionen.¹³⁸ Det faktum att Iran var och alltjämt är shiitiskt, påverkade utformningen av den högsta auktoriteten. På ett fundamentalt plan skiljer sig shia från sunni, vilket visade sig när revolutionen skulle institutionaliseras och dess högsta ledning skulle utses.¹³⁹ Tanken på *marja al-taqlid* skrevs in i den iranska konstitutionen som antogs 1979, varigenom den revolutionära logiken, i form av en *faqih* (rättsvetenskapsman) som den högsta auktoriteten och övervakaren av statens islamistiska karaktär, blev hävdvunnen.¹⁴⁰ Det har framhållits att själva konstitutionen anger sharians ställning, men där den iranska konstitutionen inte är ekvivalent med sharian.¹⁴¹ Istället understryks konstitutionens dualistiska drag där folkets suveränitet och Guds suveränitet – genom doktrinen om Velayat e-Faqih –

¹³⁵ Mottahedeh 2002:246.

¹³⁶ Esposito 1999:112, Kepel 2002:109.

¹³⁷ Esposito 1999:113.

¹³⁸ Roy 2004:84.

¹³⁹ Gud utsåg efter Muhammads död en imam, en ledare, för att kunna fortsätta styra efter profeten. Den förste imamen i den shiitiska traditionen var Ali, Muhammads svärson. I Alis efterföljd utsågs sedan efterträdare fram till en tolfte imam. Denne imam – al-Mahdi – lever utomvärldsligt och de shiitiska anhängarna väntar på hans återkomst. När al-Mahdi anländer kommer man att uppnå en sann teokrati, då den fördolde imamen är ofelbar. Då al-Mahdi emellertid ej ännu anlant måste en ledning organiseras under hans *ghayba* (fördoldhet). Diskussionen har då av tradition främst rört hur en ledning ska organiseras. Den islamiska republiken med dess högsta styre – *marja al-taqlid* med den högst ansedde *mudjtahiden* (religionsspecialisten) i spetsen – innehar denna ledning. Khomeini uppfattades som en *marja al-taqlid* och som sådan den med högst auktoritet inom imamistisk shia (tolvsekten). 95 % av Irans befolkning tillbeder imamistiska shia. Den andra grenen inom shiitisk islam benämns ismailitisk shia eller sjusekten. De olika shiitiska läroarna tog form från 700-talet fram till 900-talet. Därmed hade Khomeini inte bara den högsta religiösa utan också den högsta politiska auktoriteten i Iran. Han var även vad som brukar benämnas en *Ayatollah ozma* (stor ayatollah). För denna redogörelse se Hjärpe 1997:64 f. samt Roy 2004:85.

¹⁴⁰ Hjärpe 1983:66.

¹⁴¹ Se Roy 1994:175 samt Zubaida 1997:106 Vidare lyfts fram att en schism härvid uppstod mellan radikala som ville bevarara revolutionens logik – exempelvis genom Khomeini – och medlemmar ur ulama som ansåg att islamisering skulle ha företräde framför revolutionär logik. Islamiseringen innebar enligt dess författare att legalism infördes genom sharia var mer central. Se Roy 1994:175 ff.

står på varsin sida.¹⁴² Det har även lyfts fram att ayatollah Khomeinis hyllade en universalistisk islam och förespråkade en export av revolutionen till andra länder.¹⁴³

Genomgången av islamismens förgrundsfigurer är en genomgång av några av dem viktigare ideologer som har lagt de teoretiska fundamenten för den islamism, och till viss del sedermera utvecklade jihadism-salafism, som samtidigt kan skåda. Genomgången visar på en del skillnader men också på många berörings- och påverkanspunkter dem emellan. Hassan al-Banna är mönsterbildande då han grundade den första islamistiska rörelsen, Muslimska Brödrskapet. Sayyid Qutb radikaliserade islamismen – inte minst mot bakgrund av hur al-Banna och Mawdudi proklamerat islamism – och introducerade revolutionsbegreppet, *jahiliyya* samt underströk *jihad* mer pregnant än vad någon annan tidigare hade gjort. Ayatollah Ruhollah Khomeini blev den som slutligen kom att realisera islamismen och implementera mycket av islamismens koncept i den islamiska republiken Iran. Mawdudi och Qutb utövade inflytande inom ramen för sunnitisk islam medan Khomeini arbetade utifrån ett shiitiskt ideologiskt ramverk.¹⁴⁴ Vad alla fyra hade gemensamt var en vision om islam som en politisk rörelse och kraft, där alla fyra förespråkade etableringen av en islamisk stat, må vara utifrån olika utgångspunkter och med olika syn på dess utformning.¹⁴⁵

3.1.3 Islamismens utvecklingsstadier

Islamismens födelse utifrån abstrakta, teoretiska grunder kan dateras till 1920-talet, vilket sammanhänger med Hassan al-Bannas grundande av Muslimska Brödrskapet 1928.¹⁴⁶ Att uppehålla sig relativt mycket kring ”de fyras tankar”, likt ovan, kräver sin förklaring. Det är av enorm vikt att förstå de bakomliggande tankarna kring

¹⁴² Zubaida 1997:106.

¹⁴³ Esposito 1999:117, Kepel 2002: 130 ff.

¹⁴⁴ Kepel 2002:23.

¹⁴⁵ Kepel 2002:23.

¹⁴⁶ Som visas nedan väljer Kepel att tala om islamismen i tre perioder. Gardell väljer, istället för att tala om tre perioder, en indelning av politisk islam – vad jag benämner islamism – i sex skilda historiska faser. Vissa av faserna, framförallt faserna fyra till sex sammanfaller relativt väl i kronologin med Kepels perioder. Vad Gardell gör är att istället börja tidigare och sluta senare. Den första fasen dateras redan till slutet av 1800-talet och början av 1900-talet där majoriteten av de territorier, vari islam idag är dominerande religion, underordnades och stod under påverkan av europeisk kolonialism. Gardells andra fas inleds med kalifatets avskaffande 1924 och framväxten av politisk islam som organiserade rörelser. Se Gardell 2005:285 f. Härvid startar min första period.

islamism som dess skapare hade för ögonen. Inte minst deras retorik – såväl politisk som religiös – återkommer frekvent hos många av dagens islamister, deras rörelsers programförklaringar och inte minst hos enskilda individer med dragning till radikal islam såsom neofundamentalism och jihadism-salafism.

I mer pragmatiskt hänseende kan islamismen och dess historia som politisk rörelse delas in i tre perioder; 1973-1979, 1980-1989 och 1990-talet.¹⁴⁷ Man bör dock inte stanna här, utan för att se de stora dragen i islamismens historia gör man rätt i att också tala om en fjärde period; från 2001 och framåt.¹⁴⁸ Mellan 1973-1979 blev islamismen som politisk kraft synliggjord. Oktoberkriget 1973 och den härpå följande oljekrisen ledde till framskjutna positioner för Saudiarabien och andra oljerika stater.¹⁴⁹ Västvärlden kände tydligt av verkningarna av krisen med stigande oljepriser och vacklande ekonomier som följd, vilket markant ökade framförallt Saudiarabiens inflytande inom ramen för den internationella världsekonomin.¹⁵⁰ Kraften i den saudiska ekonomin och indirekt i den saudiska wahhabismen demonstrerades härigenom. Kopplingen mellan religion och stat – som i Saudiarabiens fall – blev tydliggjord på ett sätt som tidigare inte uppmärksammats i väst. Stödet för islamismen tilltog under denna tid där fenomenet lyckades attrahera såväl fattiga i metropolernas förorter som bourgeoisie utan politiskt inflytande.¹⁵¹

1979 visade sig islamismens fulla potential med den iranska revolutionen. Denna händelse utgjorde dock en vattendelare för islamismen där dissonansen mellan shiitisk islam i Iran och sunnitisk islam i Saudiarabien blottlades.¹⁵² 80-talet kom att domineras av den tydliga klyftan mellan shiitisk och sunnitisk islamism, revolutionär islamism och petro-islam, revolutionär glöd mot ekonomiska

¹⁴⁷ Kepel 2002:6 ff.

¹⁴⁸ Uppfattningen framförs av bland andra Hjärpe och Gardell och är enligt min mening mycket träffande. Se Hjärpe 2003:132, Gardell 2005:286.

¹⁴⁹ Kriget 1973 benämns även Yom Kippur-kriget och Ramadan-kriget. Se Hjärpe 2002:145.

¹⁵⁰ Hjärpe 2002:145 Ett ord som väst väcker många tankar och funderingar. Begreppet i sig är inte skadligt förutsatt att det förklaras. Enligt min mening går det att använda ett begrepp som väst utan att automatiskt lägga någon värdering i begreppet. Med väst åsyftas i denna uppsats fortlöpning de stater och kontinenter som av tradition rent geografiskt brukar hänföras till väst; Nordamerika, Europa genom EU:s 25 medlemsstater, Australien och Nya Zeeland. En term som väst är i denna uppsats efterföljd uteslutande av betydelse för språklig förenkling.

¹⁵¹ Kepel 2002:6.

¹⁵² Kepel 2002:7.

resurser.¹⁵³ 1980-talets händelser underströk inte bara den diversifiering islamismen visade prov på vid denna tid utan tillskapade också en begrepps- och klassificeringsförvirring.¹⁵⁴

1980-talet såg en successiv eskalering av islamism med *mujaheddins* (Guds soldat eller krigsmän på guds väg) framgångsrika motstånd och som en konsekvens härav, Sovjets smärtsamma exodus ur Afghanistan, den palestinska intifadan och HAMAS födelse, algeriska FIS valframgångar och inte minst det symboliska i Khomeinis *fatwa* (rättsligt yttrande eller beslut) mot Salman Rushdie och dennes satansverser.¹⁵⁵ 1990-talet kännetecknades enligt Kepel av en gradvis deklining av islamismen där jihadister och afghanveteraner nu vände blickarna mot väst och USA – inte bara i konfrontation utan också samförstånd i och med Talibanregimens upprättande 1996.¹⁵⁶ Variationerna ökade inom islamismen och islamistiska organisationer, vilket underströk islamismens flexibilitet.¹⁵⁷

Man kan välja att kompilera tidsperioder från såväl Kepel som Gardell/Hjärpe för att härigenom finna 5 perioder i vilka man kan se islamismens utveckling. Till skillnad från Kepel tar den första perioden sin början på 1920-talet där specifikt Hassan al-Bannas liv och gärningar, genom skapandet av Muslimska Brödraskapet 1928, blir en central markör. Den kan sägas ha haft en mönsterbildande effekt och onekligen medfört vissa spin-off-effekter runtom i såväl *maghrib* (västislamiska världen) som *mashriq* (östislamiska världen). Perioderna två till fyra sammanfaller med Kepels första till tredje perioder. Slutligen, den femte perioden är den från 2001 och framåt. Förhållandet mellan väst och islam har med emfas accentuerats efter händelserna 2001. I vissa fall genom försoning. I andra fall genom direkt konfrontation och fiendskap. Den 11 september var en stark markör och bifurkation. Vad som har följt på den 11 september har fått vittgående följder, inte minst för

¹⁵³ Hjärpe 2003:133.

¹⁵⁴ Diversifieringen av islamismen – i såväl ideologiskt som pragmatiskt avseende – tog sin början under 1980-talet och har fortgått och gör så än idag i stor utsträckning (mer nedan). Som Esposito mycket riktigt påpekar kan diversifieringen och de svårigheter i terminologiskt hänseende som är förknippade härmed, leda till att enkla etiketteringar blir till ett hinder för förståelse.

¹⁵⁵ Hjärpe 2003:134, Roy 1994:81, Kepel 2002:201 f. FIS – Front Islamique du Salut, Islamic Salvation Front. HAMAS – Harakat al-Muqawama al-Islamiyya, Islamic Resistance Movement.

¹⁵⁶ Kepel 2002:11 f. Talibanerna erhöll omfattande stöd från främst USA och Pakistan. För redogörelse kring stödet och utvecklingen i Afghanistan se bland annat Cooley 2003:215 ff.

¹⁵⁷ Esposito 1999:207 f.

islamismen och många islamistiska organisationer. Hur man ska karaktärisera denna femte period är något som denna uppsats fortsättningsvis delvis fokuseras mot.

3.2 Jihadism-salafism

Ultimately, both Wahabi and Salafi can be misleading, as they are used as umbrella terms that incorporate diverse ideologies and movements, medieval and modern, nonviolent and violent.¹⁵⁸

Wahabismen och salafismen används, precis som Esposito understryker, som paraplytermer för en mängd olika ideologier och rörelser. Den jihadist-salafistiska teorin är en hybridartad islamistisk ideologi, vars första doktrinära princip – utvecklad i början av 1990-talet – handlade om att rationalisera existensen av och beteendet hos militanta aktivister.¹⁵⁹ Företeelsen är ingen rörelse som sådan utan mer ett begrepp som används för att rubricera vissa organisationer, rörelser och nätverk som jihadist-salafistiska. Dess skapelse och sympatisörer har en bakgrund i Afghanistankrigen mot den sovjetiska ockupationsmakten (1979-1989). Efter Sovjets militära kampanj i Afghanistan uppstod ett tomrum för alla *Mujaheddins* (krigsmän på Guds väg) som hade bekämpat den sovjetiska ockupationsmakten. Dessa jihadister tillika afghanveteraner var härefter utom någon stats kontroll och de kunde nu tjäna olika radikala islamistiska syften och projekt runtom i världen, närhelst deras medverkan var önskvärd och behövlig.¹⁶⁰

Islamism antar den salafistiska ideologin i hög grad och förespråkar härigenom återvändande till koranen, sunnan och sharia. Den salafistiska skolan – efter *salaf* (gammal) eller *salafi* (förfäder) – växte sakteliga fram under den andra halvan av 1800-talet och under återopande av salafiyya – återvändande till förfäderna – vann rörelsen mark och kom, även om den aldrig utvecklades till en politisk rörelse, att

¹⁵⁸ Esposito 2002:106.

¹⁵⁹ Tankegångarna bakom den jihadist-salafistiska företeelsen – dess ideologi – grundlades exempelvis av palestiniern Abu Qatada, syriern Abu Musab och egyptiern Mustapha Kemal (a.k.a. Abu Hamza). Den salafistiska delen appellerade till en långt driven salafism där de förstod koranens befallning på det mest bokstavliga, litteralistiska, sättet. Detta kombinerades med en absolut hängivenhet för jihad. Den teologiske inspiratören var Ibn Taymiyyah (se ovan 2.1.2). Den kritiska delen av budskapet var irreversibelt riktat mot USA. Se Kepel 2002:219 f.

¹⁶⁰ Kepel 2002:219.

sätta djupa avtryck i 1900-talet och den framväxande islamismen.¹⁶¹ Dess tre mest centrala förgrundsfigurer var Jamal al-Din al-Afghani (1838-1898), Muhammad Abduh (1849-1905) och Rashid Rida (1865-1935). Afghani var mer en aktivist än en teolog och mycken aktivism hos Afghani utgick från en kritik av det religiösa etablissemangent snarare än krav på implementering av sharia.¹⁶²

Jihadismen är en sida av salafismen, pietisterna eller schejkisterna som de är kallade av jihadisterna, är en annan.¹⁶³ Skiljelinjen går vid synen på val av medel i strävan att implementera den salafistiska ideologin. För jihadister blir ett begrepp som *dar al-Harb* (krigets land) centralt då detta får legitimeras jihad, medan pietister å sin sida istället betonar *dar al-Sulh* (vapenvilans land).¹⁶⁴ För jihadist-salafisterna ska de heliga texterna förstås i en traditionell mening, de är vad Kepel kallar de riktiga fundamentalisterna i islam.¹⁶⁵ Som visats ovan vilar även Ibn Taymiyyahs arv tungt över salafistisk teoribildning med hans tankebanor om en ren islam och det härför nödvändiga av en återvändning till *al-salaf al-salih* (de religiösa förfäderna).¹⁶⁶ Jihadist-salafisterna i sin tur hämtar inspiration hos just Ibn Taymiyyah. Unikt för jihadist-salafisterna är hängivelsen för jihad. I ljuset av denna bild av jihadism-salafism kan man se på de båda begreppen utifrån ett medel-målperspektiv där jihadism blir ett medel för att nå ett salafistiskt mål. Islamismen använder den historiska salafistiska reformrörelsen, under ledning av bland andra Afghani, som en klar referenspunkt och idag tillämpas termen salafism eller salafīyya när grunddragen i islamismen ska beskrivas.¹⁶⁷

¹⁶¹ Roy 1994:32 ff.

¹⁶² Roy 2004:233.

¹⁶³ Namnet shejkister synes ha uppkommit genom att jihadister föraktfullt hävdar att de gör allt som Riyadh-trogna shejker befäller dem. Se Kepel 2006:243.

¹⁶⁴ Dessa båda begrepp emanerar ur ett annat, *dar al-Kufr* (otrons land). Den avgörande betydelsen blir hur man ser på otrons land; om man som jihadisterna å sin sida ser det som krigets land där jihad blir tillåtet eller om man som pietisterna ser det som vapenvilans land där muslimer inte får hetsa till våld mot icke-troende och otrogna. Se Kepel 2006:242 ff.

¹⁶⁵ Kepel 2002:220.

¹⁶⁶ Fakhry 1997:102 ff., Esposito 2002:45 f.

¹⁶⁷ Roy 1994:35 f., Roy 2004:233, Esposito 2002:79.

3.3 Neofundamentalism

Islamologen Olivier Roy introducerar begreppet neofundamentalism och avser härmed en intellektuell matris som kan manifesteras i olika politiska attityder, då salafism är en historiskt vilseledande term enligt Roy, varför han föredrar den mer strikta beteckningen neofundamentalism.¹⁶⁸ Det finns dessutom nya element i den fundamentalism Roy anser sig kunna identifiera. Härav beteckningen neofundamentalism. Några av dessa nya element i neofundamentalismen är:¹⁶⁹

- Neofundamentalism hanterar en deterritorialisering som innebär slutet på *dar al-islam* (islams land) som en geografisk enhet.
- Neofundamentalism har internaliserat och tilltalat de ändrade formerna av religiositet.
- Neofundamentalism hanterar ”västernisering” (eng. westernization).
- Neofundamentalism hanterar det faktum att religionen islam inte längre är inbäddad i ett givet samhälle.
- Neofundamentalism har en global och abstrakt uppfattning av *ummah* (den muslimska gemenskapen).

Dessa element är några av dem som Roy tar upp och explicit hänför till neofundamentalismen. Andra element som enligt Roy blivit synliggjorda och som har ett tydligt samband med neofundamentalismen är individualisering, auktoritetskris och kunskapskris.¹⁷⁰

Neofundamentalism är ingen strukturerad organisation eller ens en precis skola av visst tänkande; det är en trend, en dogmatisk relation till religionens fundament.¹⁷¹ Det finns en politiskt radikal del av neofundamentalismen som inkluderar en rad olika rörelser och organisationer. Dessa anser Roy tillhöra en underavdelning inom neofundamentalismen; den jihadist-salafistiska företeelsen, då alla dessa anser jihad vara en personlig plikt.¹⁷² Inom den neofundamentalistiska fåran återfinns i Roys tycke allt från organisationen Tablighi Jama`at till en mer ideologisk strömning som

¹⁶⁸ Roy 2004:233.

¹⁶⁹ Se Roy 2004:233 ff.

¹⁷⁰ Roy 2004:234.

¹⁷¹ Roy 2004:234.

¹⁷² Roy 2004:234.

wahhabismen.¹⁷³ Den huvudsakliga trenden kallar sig själva salafister och inkluderar saudiska wahhabiter, även om som Roy betonar, många salafister inte själva skulle acceptera att bli benämnda på ett sådant sätt.

För neofundamentalisterna är begrepp som *tawhid* (Guds enhet), *itihad* (nytolkning), *bid'a* (innovation), *tazkia* (rening av sig själv, ”jaget”) och *dawa* (missionsverksamhet) relevanta.¹⁷⁴ Neofundamentalister förespråkar en strikt implementering av *sharia* (den gudomliga lagen). Vad som är viktigt att förstå är i vilken kontext begreppen verkar. Neofundamentalisterna ser religion som en kod och livet som en sorts ritual. I ett sådant ljus blir ljust *tazkia* (rening av en själv, av ”jaget”) ett nyckelkoncept. Det finns i neofundamentalismen en stark dogmatism och en centraliserad syn på religionen och de historiska lagskolorna. De anser sig vara de sanna muslimerna.¹⁷⁵ Radikala neofundamentalister, i kontrast till vad Roy benämner mainstream- neofundamentalister, stödjer jihad som en permanent och individuell plikt. Vidare sätter mainstream neofundamentalister *dawa* framför *jihad*.¹⁷⁶ De radikala neofundamentalister är dem som ofta, vilket Roy själv understryker, brukar benämnas jihadist-salafister. Den neofundamentalistiska retoriken finner referenser i allt från Ibn Taymiyyah, till ett kluster av wahabitiska shejker samt därtill klassiska islamistiska tänkare som Mawlana Mawdudi och Sayyid Qutb.¹⁷⁷

3.3.1 Neofundamentalism och Islamism – viktiga skillnader

För neofundamentalister är islam en allomfattande religion, men Roy anser samtidigt att många av dem är avogt inställda till konceptet islamisk ideologi. Här går en relevant rågång mot islamismen. De båda begreppen uppvisar enligt Roy – i såväl teori som praktik – en inbördes diskrepans. Socioekonomiska frågor står inte högt upp på neofundamentalisternas agenda, vilket delvis är förbundet med en

¹⁷³ Roy 2004:234.

¹⁷⁴ För denna ståndpunkt och i det följande, se Roy 2004:243 f.

¹⁷⁵ Roy 2004:244.

¹⁷⁶ Roy 2004:255.

¹⁷⁷ Roy 2004:239.

pregnant aversion, mot vad Roy benämner; västerländska koncept såsom ekonomi, konstitution, politiska partier och social rättvisa.¹⁷⁸ Bortom religiös radikalism tenderar de att ignorera eller förakta politisk ordning samtidigt som de många gånger accepterar den befintliga ordningen.¹⁷⁹

Som ett utslag av vad Roy ser som ett ointresse för politik hos många neofundamentalister kan man identifiera tydliga avvisanden av politisk kamp som ett medel för att nå neofundamentalistiska mål. För islamismen däremot blir politisk kamp till stora delar central, för det handlar, som visats ovan, om att definiera islam i termer av politisk ideologi såväl som i termer av religion. Medan neofundamentalister försmår koncept som demokrati samt mänskliga fri och rättigheter, så strävar islamister snarare efter att ådagalägga islams kompatibilitet med dessa koncept.¹⁸⁰

Dessa betonade skillnader till trots medger Roy att relationerna mellan islamister och neofundamentalister är ambivalenta där bland annat deras analyser av *ummas* stat inte skiljer sig så särskilt mycket åt; *umma* är i ett tillstånd av oro och förtvivlan och islam är kulturellt och politiskt belägrat av väst.¹⁸¹ Väst utpekas många gånger som fienden, låt vara att responsen hos många neofundamentalister särskiljer sig från responsen hos många islamister. Islamister ser ofta politiken som ett sätt att kanalisera islam i syfte att skapa en islamisk stat. Neofundamentalisterna ser på *dawa* och stundom *jihad* som lägliga responser.¹⁸²

Roy betonar att det inte nödvändigtvis är så att det finns en ”teologi av våld”, varmed avses att när *ulama* (prästerskapet eller kåren av religiöst lärde) intar en position i fråga om våld och våldsanvändning, så är det ofta utifrån politiska orsaker, även om *ulama* presenterar sina ståndpunkter inom ramen för en religiös diskurs.¹⁸³ Rent allmänt så finns det enligt Roy ingen systematisk länk mellan en radikal politisk position och teologiskt tänkande. Detta tydliggörs gällande den saudiska wahabismen, bland vilka det finns anhängare som intar en väldigt radikal position,

¹⁷⁸ Roy 2004:245.

¹⁷⁹ Roy 2004:247.

¹⁸⁰ Roy 2004:247.

¹⁸¹ Roy 2004:250.

¹⁸² Roy 2004:250.

¹⁸³ Roy 2004:257.

om än att deras religiösa tänkande inte avviker eller endast avviker nämnvärt från mer moderata ”kollegor” eller anhängare av wahabismen.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Roy 2004:257

4 Organisation, terroristnätverk och ideologi – tre sätt att beskriva al-Qaida konkret

Nedan presenteras tre dominerande teorier om vad al-Qaida är utifrån ett konkret plan. Dessa tre teorier kan sägas ha fått störst genomslag och är vanligt förekommande.

4.1 Al-Qaida – en samtida organisation

En tämligen återkommande teori rörande al-Qaida är synen på al-Qaida som en organisation med vissa fast organisationsstruktur, främst i fråga om en kärngrupp med anhängare lojala med bin-Laden och al-Zawahiri.¹⁸⁵ Denna teori stödjer sig på en rad händelser. 1986 etablerade bin-Laden baser inne i Afghanistan i linje med hans och andra tillresta Mujaheddins motstånd mot den sovjetiska ockupationsmakten.¹⁸⁶ Hans från den saudiska tiden grundade förmögenhet ska ha legat till grund för finansiering av materiel, husrum, logistik och vapen åt Mujaheddins. Samtliga som betonar kärngruppens organisatoriska drag lutar sig mot existensen av en kärngrupp, vilken spåras tillbaka till dagarna för Afghankriget

¹⁸⁵ Se härför Gunaratna 2002:54; Bergen 2002:35; The 9/11 Commission Report 2004:59; Byman 2003:149 ”Al-Qaeda as an Adversary. Do We Understand Our Enemy?”, *World Politics*, nr 56; Roy 2004:294; Raufier Xavier 2003:394, “Al-Qaeda: A Different Diagnosis”, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol 26, nr 6.

¹⁸⁶ Kepel 2002:315.

1979-1989.¹⁸⁷ Samtidigt synes det – i denna teorins fortsättning – ha varit under bin-Ladens år i Sudan, 1991-1996, som al-Qaida började anta organisatoriska former.¹⁸⁸

Organisationsteorin trycker särskilt på al-Qaidas utveckling i olika steg. Nästa steg i al-Qaidas utveckling anses ofta vara 1996-2001. Dessa år följer bin-Ladens flytt till Afghanistan och talibanernas tid vid makten. Det synes ha varit under just denna period som al-Qaida, enligt denna teori, började anta tämligen fasta former. Detta ska ha möjliggjorts under talibanernas egid. Vad som slår mest är hur accentueringen av al-Qaidas organisatoriska drag, främst synes träffa den innersta cirkeln kring Usama bin-Laden. Här noterar man en hierarkisk, top-down, grupp med definierade uppgifter och positioner.¹⁸⁹ Gunaratna går så långt som att tala om hur al-Qaida under denna tid utvecklade *shura majlis* (konsultativt råd) och hur al-Qaida skapade en militär kommitté ansvarig för rekrytering, träning, transporter och militära operationer.¹⁹⁰ Utöver detta talar Gunaratna om al-Qaida som en flytande och dynamisk, mål-orienterad snarare än regel-orienterad organisation, som alltid kan anpassa sin struktur efter omständigheterna.¹⁹¹

Efter 2001 har forskare kommit att likna al-Qaida vid ett franchiseföretag, med bin Laden som logo för små terroristföretag som sköts på licens av oberoende mikroentreprenörer.¹⁹² Kepel spinner här vidare på Bergens syn på al-Qaida utifrån en metaforisk, ekonomisk terminologi.¹⁹³ Al-Qaida utgör enligt Bergen ett holdingbolag under ledning av Usama bin-Laden och Ayman al-Zawahiri. Holdingbolaget al-Qaida kontrollerar i den ekonomiska terminologins förförståelse

¹⁸⁷ Dess omfattning är svår att få grepp om och siffrorna skiljer sig åt. Gunaratna talar, som nämns ovan (not 24), om hur 3000 av de Mujaheddins som deltog i Afghankriget, sedermera rekryterades till al-Qaida, och då någon form av kärngrupp kan man anta. Som också nämns uppskattar amerikanska underrättelseuppgifter istället antalet krigare som undergick träning i läger understödd av bin-Laden, till mellan 10000 och 20000. Av dessa talar underrättelseuppgifterna – refererade till i kommissionens rapport – om ett par hundra som allt eftersom blev medlemmar av al-Qaida. Se *The 9/11 Commission Report* 2004:67.

¹⁸⁸ Se *The 9/11 Commission Report* 2004:59.

¹⁸⁹ Se *The 9/11 Commission Report* 2004:67; Gunaratna 2002:56; Bergen 2002:35.

¹⁹⁰ Gunaratna är långt ifrån ensam om att använda denna beteckning. Den dyker exempelvis upp i FN:s säkerhetsråds utredning om al-Qaida. Utredningen betonar hur många av de extremistiska elementen betraktar Usama bin-Laden och hans *Shura Majlis* som ett slags högsta råd där de får inspiration och ibland också finansiellt och logistiskt stöd. Se *United Nations, Security Council Committee established pursuant to resolution 1267 (1999)*, av den 20 september 2002.

¹⁹¹ Gunaratna 2002:58.

¹⁹² Kepel 2006:142.

¹⁹³ Se härför Bergen 2002:31 ff.

av holdingbolag, delar eller hela intressen i andra bolag. Översatt i verkligheten, betonar Bergen hur al-Qaida under sitt parasoll, i olika hög grad inkorporerar militanta organisationer hemmahörande i Egypten, Pakistan, Bangladesh, Algeriet, Jemen, Syrien och Kashmir. Anledningen till Kepels syn på al-Qaida ur detta perspektiv hänger samman med hans syn på terrorismens förändrade mönster post 2001. Särskilt 2003 var ett år då terroristnätverkens lokala anknytning blev tydliggjorda, liksom den decentralisering som enligt Kepel med flera blev följden av Afghanistaninvasionen och jakten på misstänkta al-Qaida medlemmar.¹⁹⁴ Åsikten, att al-Qaida kan liknas som ett företag även före 2001 – och då härigenom anta vissa organisatoriska drag – förs också fram.¹⁹⁵

Organisationsteorin synes förlora validitet efter den 11 september 2001, inte minst bland några av dess förespråkare.¹⁹⁶ Anledningen härtill är att Operation Enduring Freedom slog sönder, inte bara de talibankontrollerade delarna av Afghanistan, utan också de organisatoriska strukturer al-Qaida hade byggt under från mitten av 1980-talet fram till 2001, bland annat under talibanernas överseende. Härefter tecknas al-Qaida av många som ett nätverk. Lika mycket som Gunaratna mellan 1996-2001 talar om al-Qaidas organiserade kärngrupp med bas i Afghanistan, betonar han hur al-Qaida under 1998 började formeras som ett globalt nätverk.¹⁹⁷ Härigenom introduceras den andra dominerande teorin rörande vad al-Qaida är – nämligen al-Qaida sett som ett terroristnätverk.

¹⁹⁴ Anledningen till decentraliseringsprocessens genomslag kopplar Kepel till gripandet i mars 2003 av Khalid Shaik Mohammed, den utpekade hjärnan bakom attentaten den 11 september och al-Qaida nätverkets främste operationsplanerare enligt Kepel. Se Kepel 2006:141.

¹⁹⁵ Se Burke 2004:18 ”Al Qaeda”, *Foreign Policy*, maj/juni.

¹⁹⁶ Gunaratna är det bästa exemplet på detta. Numera betonar han hur händelseutvecklingen efter den 11 september 2001 dramatiskt har ökat terroristhotet som ett resultat av al-Qaidas transformering från grupp till en rörelse. Härefter kommer nästa accentuering då Gunaratna anser att samtidens terroristhot har flyttat från individen och gruppen, till en ideologi. Se Gunaratna 2004:93, 99 ”The Post-Madrid Face of Al-Qaeda”, *The Washington Quarterly*, 27:3 Transformeringen av al-Qaida betonas starkt i en rapport från RAND Corporation. Se Rabasa mfl. 2006:xvi, ”Beyond al-Qaeda. Part 1. The Global Jihadist Movement”, *RAND Corporation* samt hos Borum & Gelles 2005:474 ff. ”Al-Qaeda’s Operational Evolution: Behavioral and Organizational Perspectives”, *Behavioral and Sciences and the Law*, nr 23.

¹⁹⁷ Gunaratna 2002:95 Kommissionsrapporten är inne på samma linje. Se *The 9/11 Commission Report* 2004:67.

4.2 Al-Qaida – ett terroristnätverk eller del i ett större terroristnätverk

Även om en del forskare lyfter fram al-Qaida som såväl en organisation som ett nätverk redan före 2001, finns det de som inte instämmer i en sådan teori. Tanken på al-Qaida som ett terroristnätverk, har existerat oberoende av utvecklingen efter den 11 september 2001. Det finns också andra som lyfter fram hur al-Qaidas kärngrupp kunde ses som en organisation före 2001, men som efter 2001 har antagit nya former, då särskilt formen av ett nätverk.¹⁹⁸ Synen på al-Qaida som ett nätverk kommer från många källor, oberoende av varandra.¹⁹⁹ Al-Qaida, sett som ett globalt nätverk, har enligt amerikansk underrättelsetjänst agenter och celler i 34 länder och fungerar – exempelvis med koppling till Centralasien – som en länk mellan de centralasiatiska radikalerna och de islamiska radikalerna i den övriga världen.²⁰⁰

Frågan för nätverksteorin – något som ganska få av denna teoris förespråkare eller belackare aktivt observerar – är om al-Qaida kan/ska ses som nätverket i sig eller om al-Qaida är en del i ett större nätverk. Enligt den före detta CIA-medarbetaren, Paul R Pillar, existerar nätverket – ett globalt islamistiskt nätverk – bortom och oberoende av medlemmarna i al-Qaida.²⁰¹ Pillar ser ett hot komma från en eklektisk blandning av grupper, celler och individer. En ökande andel av det större islamistiska nätverket är likasinnade, men namnlösa grupper associerade med al-Qaida. Individer – bäst stämplade som jihadister enligt Pillar – har måhända ingen anknytning till en viss grupp eller ”ett medlemskap” i en viss organisation, men rör sig genom och erhåller stöd från det globala islamistiska nätverket av likasinnade.

¹⁹⁸ Se exempelvis Pillar 2004:101 ff. ”Counterterrorism after Al Qaeda”, *The Washingtons Quarterly*, 27:3; Gunaratna 2004:93, 99 ”The Post-Madrid Face of Al-Qaeda”, *The Washington Quarterly*, 27:3; Rabasa mfl. 2006:xvi, ”Beyond al-Qaeda. Part 1. The Global Jihadist Movement”, *RAND Corporation*; Goolsby 2006:19 ”Combating terrorist networks: An evolutionary approach”, *Computational & Mathematical Organization Theory*, 12.

¹⁹⁹ Från FN:s säkerhetsråd framförs en syn på al-Qaida som ett nätverk. Se S/RES/1267 (1999) samt S/RES/1390 (2002).

²⁰⁰ Rashid 2002:231.

²⁰¹ Se Pillar 2004:101 ff. ”Counterterrorism after Al Qaeda”, *The Washingtons Quarterly*, 27:3.

Vad gäller kopplingen mellan individer, grupper av individer och organisationer säger Pillar:²⁰²

Within the networks of Sunni Islamic extremists, almost everyone can be linked at least indirectly, such as through their past common experiences in camps in Afghanistan, to almost everyone else. The overwhelming majority of these linkages, however, consists of only casual contacts.

Pillars beskrivning av al-Qaida som en del av ett större nätverk – något Hjärpe, och författarna Borum & Gelles också är inne på – skiljer sig åt från exempelvis Gunaratna och RAND-rapporten *Beyond al-Qaeda: The Global Jihadist Movement*. Dessa källor ser al-Qaida som nätverket i sig, det vill säga det är al-Qaida som utgör nätverket.²⁰³ Hos Gunaratna och i RAND-rapporten betonas istället al-Qaidas globala multinationella nätverk med kopplingar till rörelser, organisationer och grupper i olika länder. Avseende al-Qaida som nätverk skriver författarna bakom RAND-rapporten:

The hybrid ideological and operational nature of these organizations stems from their interaction with the international jihadist movement as currently constituted under the existing umbrella of al-Qaeda's global network.²⁰⁴

I en modell över al-Qaidas nebulösa karaktär, angiven i bilaga 2, förklarar författarna närmare vad man avser med al-Qaidas nätverksstruktur. Som synes i bilaga 2 befinner sig al-Qaida i mitten av ett kluster med grupper och organisationer runtomkring sig. Ju längre ut i periferin man kommer desto mer avlägsen förefaller författarna mena att kopplingen till al-Qaida blir.

²⁰² Pillar 2004:105 "Counterterrorism after Al Qaeda", *The Washingtons Quarterly*, 27:3.

²⁰³ Jfr Hjärpe 2003:161 och Borum & Gelles 2005:474 "Al-Qaeda's Operational Evolution: Behavioral and Organizational Perspectives", *Behavioral and Sciences and the Law*, nr 23 Se också Gunaratna 2002:95 ff.; Rabasa mfl. 2006:78 "Beyond al-Qaeda. Part 1. The Global Jihadist Movement", *RAND Corporation* Även rapporten från RAND-Corporation betonar alltså al-Qaida som ett nätverk i sig, snarare än del av ett större nätverk. På andra punkter skiljer sig rapporten dock från Gunaratnas framställning, särskilt gällande synen på al-Qaidas strategi, som enligt rapporten drivs utifrån och av dess ideologi.

²⁰⁴ Se Rabasa mfl. 2006:78 "Beyond al-Qaeda. Part 1. The Global Jihadist Movement", *RAND Corporation*.

Al-Qaidas modus operandi, säger Gunaratna, är cellulärt. Sociala relationer har en central betydelse för al-Qaida som ett kulturellt och socialt nätverk. Al-Qaidas medlemmar rekryteras från olika nationaliteter, familjer och vänner. Just al-Qaidas diversifierade medlemsstruktur, sett till antalet olika nationaliteter, ger enligt Gunaratna al-Qaida en global räckvidd. Distinktionen mellan Pillar och Gunaratna i synen på al-Qaida får en avgörande konsekvens. I Gunaratnas efterföljd kan al-Qaida – sett som ett hot – besegras om dess operationella och stödjande infrastruktur förstörs.²⁰⁵ I Pillars efterföljd däremot, kvarstår ett hot, även om vad som benämns al-Qaida – som en del av det större islamistiska nätverket – besegras, eller vars strukturer förstörs eller försvagas. Även om Burke, vilket beskrivs nedan, ser al-Qaida som en ideologi, betonar han, likt Pillar, att ett tillfångatagande eller dödande av bin-Laden inte kommer att få någon nämnvärd effekt på islamisk militarism.²⁰⁶

Napoleoni framför ingen egen definition av al-Qaida utan hänvisar till den saudiske dissidenten Saad al-Faqih, chef för den dissidentiska, al-Saud kritiska organisationen, MIRA (Movement for Islamic Reform in Arabia).²⁰⁷ Al-Faqih beskriver al-Qaida som ett fenomen och finner det mer korrekt att tala om bin-Ladens grupp eller bin-Ladens nätverk än om al-Qaida. Nätverket har en kärna som konstitueras av bin-Laden och en liten cirkel av trogna anhängare.²⁰⁸ Den bredare bilden består av tusentals mindre väpnade grupper, väpnade organisationer av olika storlek och form, med egna befälskedjor, logistiska förmågor och egna mål. Al-Faqih betonar att det är ett mycket löst sammansatt nätverk som ser upp till bin-Laden som en karismatisk gestalt, någon som inspirerar, sanktionerar och bidrar till finansieringen av våldsaktioner. Nätverket lever sitt eget liv, med sin egen tillkomstcykel, enligt al-Faqih.

Transformeringen av al-Qaida efter den 11 september 2001 – till ett nätverk eller en del i ett större nätverk – betonar somliga är ett utslag av en decentralisering som dels är föranledd av Afghanistaninvasionen, dels utgör ett led i en medveten strategi

²⁰⁵ Detta torde man utläsa motsatsvis ur Gunaratna 2002:222.

²⁰⁶ Burke 2004:19 ”Al Qaeda”, *Foreign Policy*, maj/juni.

²⁰⁷ Se för följande beskrivning Napoleoni 2004:231 ff.

²⁰⁸ Al-Faqih följer här upp tesen med en inre kärngrupp som är central i teorin om al-Qaida som en organisation.

från al-Qaidas kärngrupps sida.²⁰⁹ Den som i punktform mycket väl sammanfattar vad många forskare och terroristexperter avser med en nätverksstruktur eller innehållet i ett nätverk, är Raufer som tecknar, vad han benämner, ”de nya farliga entiteterna”.²¹⁰

- De-territorialization, or location in inaccessible areas.
- Usually, an absence of state sponsorship, which makes them more unpredictable and uncontrollable.
- A hybrid character, partly “political” or religious-fanatic, partly criminal.
- An ability to rapidly mutate, according to the almighty dollar, now essential.
- A pragmatic approach, following the old Maoist doctrine of “waging guerrilla to learn about warfare” (hence the GIA’s primitive bombs in France, between July and November 1995).
- Enormous killing power, compared with Cold-War terrorism, which was usually little more than symbolic; in April 1995, the Aum sect only failed to kill 40,000 in the Tokyo Metro because an aerosol blocked. And the 9/11 attacks killed fifteen times more people than the bloodiest terrorist attack of the twentieth century.

Dessa nya entiteter är inte gripna ur luften utan följer många av de hotbildsmatriser som har presenterats på senare år, särskilt efter det kalla krigets slut.²¹¹ Entiteterna förefaller dela vissa komponenter med vad som benämns NRM – *New Religious Movements*. Al-Qaida har för övrigt tecknats som en NRM, utifrån vad som ses som rörelsens globala och religiösa mål.²¹² Enligt rapporten har al-Qaida, som en NRM, globala ambitioner och använder våld för religiösa mål, bland annat till försvar av religionen.

Hoffman ser den hierarkiska, pyramidstrukturen, som varit typiska för terroristorganisationer bakåt i tiden, vara akterseglad med framväxten av det nuvarande al-Qaida som på det hela taget är platt, mer linjär och organisatoriskt

²⁰⁹ Jfr Roy som talar om deterritorialisering i Roy 2004:304 ff.; Raufer talar också om deterritorialisering i Raufer 2003:392 “Al-Qaeda: A different diagnosis”, *Studies in Conflict and Terrorism*, vol 26, nr 6; Pillar talar om decentralisering i Pillar 2004:102 ”Counterterrorism after Al Qaeda”, *The Washingtons Quarterly*, 27:3; Jfr även Borum & Gelles 2005:475 ”Al-Qaeda’s Operational Evolution: Behavioral and Organizational Perspectives”, *Behavioral and Sciences and the Law*, nr 23.

²¹⁰ Raufer 2003:392, “Al-Qaeda: A different diagnosis”, *Studies in Conflict and Terrorism*, vol 26, nr 6.

²¹¹ Se här exempelvis Treverton mfl. 2005:7 “Emerging Threats to National Security”, *RAND Corporation*, februari.

²¹² Se Treverton m.fl. 2005:51 “Exploring Religious Conflicts”, *RAND Corporation*.

nätverksbaserad.²¹³ Resultatet är att det i samtiden finns många ”al-Qaidas” snarare än en exklusiv rörelse eller organisation benämnd al-Qaida, något som tillhör det förflutna enligt Hoffman. Han ser nu hur al-Qaida har en låg organisationsgrad, hur al-Qaida som en rörelse är löst sammanlänkad, där det mixas och matchas bland organisatoriska och operationella stilar, allt utifrån vad varje enskild mission dikterar eller vad omständigheterna i varje enskilt fall kräver. Oaktat denna trend att se på al-Qaida, anser Hoffman att det vore ett misstag att inte se på al-Qaida utifrån någon grad av organisation eller kontrollstruktur, oavsett reduktionen i organisatoriskt hänseende. Samtidens al-Qaida konceptualiseras därför av Hoffman mot bakgrund av fyra ömsesidiga dimensioner. De utgörs av följande:²¹⁴

1 Al Qaeda Central. This category comprises the remnants of the pre-9/11 al Qaeda organization. Although its core leadership includes some of the familiar, established commanders of the past, there are a number of new players who have advanced through the ranks as a result of the death or capture of key al Qaeda senior-level managers such as KSM, Abu Atef, Abu Zubayda, and Hambali, and most recently, Abu Faraj al-Libi and Abu Hamza al-Masri. It is believed that this hardcore remains centered in or around Pakistan and continues to exert some coordination, if not actual command capability, in terms of commissioning attacks, directing surveillance and collating reconnaissance, planning operations, and approving their execution.

2. Al Qaeda Affiliates and Associates. This category embraces formally established insurgent or terrorist groups who over the years have benefited from bin Laden’s largesse and/or spiritual guidance and/or have received training, arms, money and other assistance from al Qaeda. Among the recipients of this assistance have been terrorist groups and insurgent forces in Uzbekistan and Indonesia, Chechnya and the Philippines, Bosnia and Kashmir, among other places.

3. Al Qaeda Locals. These are amorphous groups of al Qaeda adherents who are likely to have had some prior terrorism experience, will have been bloodied in battle as part of some previous jihadi campaign in Algeria, the Balkans, Chechnya, and perhaps more recently in Iraq, and may have trained in some al Qaeda facility before 9/11. They will therefore have had some direct connection with al Qaeda—however tenuous or evanescent. Their current relationship, and even communication, with a central al Qaeda command and control apparatus may be equally tenuous, if not actually dormant.

4. Al Qaeda Network. These are home-grown Islamic radicals—from North Africa, the Middle East, and South and South East Asia—as well as local converts to Islam mostly living in Europe, Africa and perhaps Latin America and North America as well, who have no direct connection with al Qaeda (or any other identifiable terrorist group), but nonetheless are prepared to carry out attacks in solidarity with or support of al Qaeda’s radical jihadi agenda.

²¹³ Hoffman 2006:3 ”Combating Al Qaeda and the Militant Islamic Threat”, *RAND Corporation*, februari.

²¹⁴ Se Hoffman 2006:3 ff ”Combating Al Qaeda and the Militant Islamic Threat”, *RAND Corporation*, februari.

Al-Qaida har som ett utslag av denna transformering, enligt Hoffman, blivit ett företag – en internationell franchisekedja med likasinnade lokala representanter. Härigenom följer han egentligen upp den tråd som Bergen och Kepel spinner på; Holy War Inc eller vad man också skulle kunna benämna al-Qaida Inc.²¹⁵ Utifrån Hoffmans uppställning ovan breddas bilden av al-Qaida avsevärt och synen al-Qaida som nätverk utgör endast en dimension av den samlade bilden. Hans fyra dimensioner av al-Qaida täcker således in teorierna om al-Qaida som en organisation och al-Qaida som ett nätverk i sig. Som visas nedan framkastar Hoffman även teorin om al-Qaida som en ideologi i sig.

I en dynamisk beskrivning av vad som benämns al-Qaidas evolution ser forskarna Borum och Gelles al-Qaidas utveckling, från en organisation på 1980-talet och början av 1990-talet, till ett terroristnätverk med en operationell kärna mot slutet av 1990-talet.²¹⁶ Sedan den 11 september 2001 har den slutliga transformeringen – av al-Qaida som nätverk till al-Qaida som en ideologisk, jihadistisk, rörelse – påbörjats enligt författarna.²¹⁷ Därmed går de in i den tredje dominerande teorin, gällande vad al-Qaida anses vara, närmare bestämt al-Qaida som en ideologi i sig eller en del av en större ideologi.

4.3 Al-Qaida – en ideologi i sig eller del av en större ideologi

For one thing, a precipitous drop in terrorism registered in Latin America, along with a decision to exclude the large toll of casualties from jihadi bombings in Iraq, lowers the State Department's figures. And terrorism experts are revising their view of the source of the danger. They no longer see al-Qaeda, the global jihad's "base" organisation founded by Mr bin Laden, as a sort of "terrorism central" but more like an ideological franchise.²¹⁸

²¹⁵ Jfr Bergen 2002:31 f.; Kepel 2006:142.

²¹⁶ Borum & Gelles 2005:470 "Al-Qaeda's Operational Evolution: Behavioral and Organizational Perspectives", *Behavioral and Sciences and the Law*, nr 23.

²¹⁷ Det är också Borum och Gelles framställning som till viss del inspirerat mig i konstruktionen av en matris (i bilagan).

²¹⁸ 2005:49, "International: Amorphous but alive; Al-Qaeda", *The Economist*, vol 371.

Hur rätt har The Economist i sak i det här fallet? Stämmer deras analys av terrorismexperternas (och forskarnas får man tillägga) ändrade syn på vad al-Qaida är? Klart är att synen på al-Qaida har förändrats över tiden. Inte minst många av källornas ändrade syn på al-Qaida – från en organisation till ett nätverk – bekräftar en förändringsvind. Frågan är om förändringsvinden blåser även i en riktning mot att se al-Qaida som en ideologi, kanske på bekostnad av föregående teoribildningar.

Vari kan al-Qaida tänkas bestå i rent ideologiskt hänseende? Vilken ideologi – eller teoretisk förklaringsmodell – kan man applicera på al-Qaida? Teorin om al-Qaida i ideologiskt hänseende är tvådelad, där man ser på al-Qaida som en del av redan befintliga ideologier (islamism, neofundamentalism, jihadism-salafism) eller al-Qaida som en ideologi sig (al-Qaedaism). Till att börja med ska ett centralt förhållande understrykas. Den av mig gjorda indelningen i två aspekter av al-Qaida – en abstrakt och en konkret – måste förklaras innan man redogör för den syn på al-Qaida som en ideologi, som de facto existerar bland forskare, journalister och terrorismexperter. De som lyfter fram teorierna om al-Qaida som en organisation eller ett nätverk, eller rentav en mix av dem båda, exkluderar inte al-Qaidas ideologiska rötter, det vill säga att al-Qaida inte skulle ha en bakomliggande ideologi eller åskådning. Tvärtom anser de flesta att det finns en ideologi, låt sedan vara en befintlig diskrepans i klassificeringshänseende. Däremot finns det några av dem som framkastar teorin om al-Qaida som en ideologi, som exkluderar al-Qaida som en organisation eller ett nätverk.²¹⁹ De tre övergripande klassificeringarna, när al-Qaida som ideologi eller en ideologisk rörelse ska förklaras, är islamism, neofundamentalism och jihadism-salafism. En kort repetition av dem är på sin plats.

En uppdelning i moderata och radikala islamister görs av Roy.²²⁰ En annan version av denna indelning görs av Rudy som talar om militant islamism som en av islamismens tre former.²²¹ Den konstitueras av en militant religiositet som är våldsam, revisionistisk och manikeisk. Under sekulärt auktoritärt styre exploderar militanta islamister i våldshandlingar riktade mot maktstrukturer. Vanligen är de

²¹⁹ Jag tänker här främst på Xavier Raufer som används som källa i uppsatsen.

²²⁰ Se Roy 1994:41 f. för denna uppdelning.

²²¹ Rudy 2004:63 ff.

enligt Rudy organiserade i små, underjordiska, celllikande kadrer, ofta ledda av intellektuella.

Som redogörs för ovan är neofundamentalism ingen strukturerad organisation eller ens en precis skola av visst tänkande; det är en trend, en dogmatisk relation till religionens fundament.²²² Det finns en politiskt radikal del av neofundamentalismen som inkluderar en rad olika rörelser och organisationer. Dessa anser Roy tillhöra en underavdelning inom neofundamentalismen; den jihadist-salafistiska företeelsen, då alla dessa anser jihad vara en personlig plikt.²²³ Radikala neofundamentalister är dem som ofta, vilket Roy själv understryker, brukar benämnas jihadist-salafister. Den neofundamentalistiska retoriken finner referenser i allt från Ibn Taymiyyah, till ett kluster av wahabitiska shejker samt därtill klassiska islamistiska tänkare som Mawlana Mawdudi och Sayyid Qutb.²²⁴

Den jihadist-salafistiska ideologin är en hybridartad islamistisk ideologi, vars första doktrinära princip – utvecklad i början av 1990-talet – handlade om att rationalisera existensen av och beteendet hos militanta aktivister.²²⁵ Företeelsen är ingen rörelse som sådan utan mer ett begrepp som används för att rubricera vissa organisationer, rörelser och nätverk som jihadist-salafistiska. För jihadist-salafisterna ska de heliga texterna förstås i en traditionell mening, de är vad Kepel kallar de riktiga fundamentalisterna i islam.²²⁶

En del i den tvådelade teorin som ser al-Qaida som en ideologi, ser närmare besett al-Qaida som en del i en eller flera mer övergripande ideologier. Islamism, neofundamentalism och jihadism-salafism betraktas som ideologier. Det finns också en röd tråd mellan dessa ideologier som går från den ursprungliga islamismen, via den nyligen formulerade neofundamentalismen, till företeelsen jihadism-salafism. De radikala neofundamentalisterna är dem som ofta, vilket Roy själv understryker,

²²² Roy 2004:234.

²²³ Roy 2004:234.

²²⁴ Roy 2004:239.

²²⁵ Tankegångarna bakom den jihadist-salafistiska företeelsen – dess ideologi – grundlades exempelvis av palestiniern Abu Qatada, syriern Abu Musab och egyptiern Mustapha Kemal (a.k.a. Abu Hamza). Den salafistiska delen appellerade till en långt driven salafism där de förstod koranens befallning på det mest bokstavliga, litteralistiska, sättet. Detta kombinerades med en absolut hängivenhet för jihad. Den teologiske inspiratören var Ibn Taymiyyah (se ovan 2.1.2). Den kritiska delen av budskapet var irreversibelt riktat mot USA. Se Kepel 2002:219 f.

²²⁶ Kepel 2002:220.

brukar benämnas jihadist-salafister. Hur man definierar medlemmarna av en viss rörelse, grupp eller organisation – som militanta/radikala islamister, radikala neofundamentalister eller jihadist-salafister – synes dock mest vara ett begreppsligt, akademiskt spörsmål. Vad som avses med al-Qaida som en del i en ideologi är att al-Qaida betraktas som en internationell jihadistisk rörelse, vilket för övrigt inte anses utesluta vissa organisatoriska drag hos al-Qaidas.²²⁷ I denna jihadistiska internationella rörelse finns dock fler rörelser och grupper som delar den jihadist-salafistiska ideologins grundläggande kännetecken. Raufer, med referens till kriminologen Naylor, ser på al-Qaida mindre som en entitet, än en gemensam uppsättning tankegångar, mindre som en organisation än en personlighetskult, främst kretsandes kring Usama bin-Laden.²²⁸

Hoffman beskriver hur det nuvarande al-Qaida, vad som benämns al-Qaida, existerar som en ideologi i sig.²²⁹ Som beskrivs i föregående avsnitt för Hoffman dessutom in fyra dimensioner av al-Qaida, utöver den syn på al-Qaida som en ideologi i sig som han betonar. Al-Qaida ses som en ideologi i sig, snarare än att vara en del av en etablerad, ideologi, som exempelvis islamism.²³⁰ Han får medhåll av journalisten Jason Burke.²³¹ Burke talar om en al-Qaida-världsbild, al-Qaedaism. Det är en radikal, internationalistisk ideologi som är anti-västerländsk och anti-semitisk. Ideologin företräds av många individer och grupper, få av vilka verkligen har en koppling till bin-Laden eller hans förmodade kärngrupp. Företrädarna för denna ideologi följer endast bin-Ladens uppfattningar, modeller och metoder. De agerar i linje med al-Qaida, säger Burke, vilket gör att man kan anta att han härmed avser en kärngrupp benämnd al-Qaida. Vad som delas inom ramen för al-Qaedaism synes vara en stark samsyn och en unison uppslutning bakom vad som ofta benämns al-Qaidas modus operandi.²³²

²²⁷ Jfr Borum & Gelles 2005:481 ”Al-Qaeda’s Operational Evolution: Behavioral and Organizational Perspectives”, *Behavioral and Sciences and the Law*, nr 23.

²²⁸ Jfr Raufer 2003:394, ”Al-Qaeda: A Different Diagnosis”, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol 26, nr 6.

²²⁹ Se härför och det följande Hoffman 2006:2 ”Combating Al Qaeda and the Militant Islamic Threat”, *RAND Corporation*, februari.

²³⁰ Neofundamentalism och jihadism-salafism är nyare ideologiska företeelser.

²³¹ Se för följande Burke 2004:18 ”Al Qaeda”, *Foreign Policy*, maj/juni; Raufer 2003:394, ”Al-Qaeda: A Different Diagnosis”, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol 26, nr 6.

²³² Gunaratna använder termen beteckningen ”al-Qaidas modus operandi”. Se Gunaratna 2002:61 ff.

5 Analys

Nedan sker en genomgång av uppsatsens två övergripande frågeställningar. Vad al-Qaida anses vara, tar avstamp i redogörelsen för al-Qaida i ett abstrakt och ett konkret perspektiv. Olika tänkbara utfall analyseras samt därtill också den, vad som synes vara, vanligaste bilden av al-Qaida, mot bakgrund av al-Qaidas utveckling. Kanske är någon utvecklingstendens och samtida syn på al-Qaida mer dominerande än någon annan. Som ett led i besvarandet av den andra frågeställningen undersöks vilka konsekvenser en viss bild av al-Qaida får.

5.1 Al-Qaida och de tre teorierna

Utmålandet av en abstrakt bild av al-Qaida har syftat till att placera al-Qaidas utveckling i en större idéhistorisk kontext, medan beskrivningen av al-Qaida i tre olika konkreta perspektiv har syftat till en ideologiskt avskalad återgivning av tre frekvent presenterade teorier rörande al-Qaida. Denna redogörelse har visat sig bli lika mycket en repetition av kapitel 2, där vad som benämns al-Qaida och dess utveckling skildras, som ett kapitel där nya teorier dryftas. Efter sammanlagd redogörelse förefaller mig en strikt uppdelning mycket svår att upprätthålla. Vad som komplicerar bilden är den tredje teorin om Al-Qaida, det vill säga synen på al-Qaida som en ideologi sig (al-Qaedism) eller al-Qaida som en del av redan befintliga ideologier (islamism, neofundamentalism, jihadism-salafism). Denna teori, med sina två olika utfall, får direkt bäring på olika abstrakta teorier och vice versa. Den fortsatta analysen tar därför sin utgångspunkt i bilaga 1, där jag i en väldigt grovhuggen matris har tecknat al-Qaidas utvecklingsfaser, såsom de har beskrivits ovan i samband med presentationen av de tre dominerande konkreta teorierna om al-Qaida.²³³ Min förhoppning är att bilden av al-Qaidas

²³³ Matrisen baseras på kapitel 4 där tre teorier om al-Qaida presenteras. En central fråga är vilken bild, bland och av de bilder av al-Qaida som presenteras, som kan sägas ha mest fog för sig. Denna fråga avser inte matrisen – lika lite som denna analys – besvara. Jag för inte desto mindre en kort diskussion om matrisens validitet utifrån dess innehåll och jag söker kort svaret på frågan vilken teori

utvecklingsfaser tydliggörs med hjälp av matrisen. Dessa utvecklingsfaser lutar sig mot den minsta gemensamma samsyn på al-Qaida vid olika tidpunkter, som ett flertal av källorna i denna framställning har. Det råder dock inga vattentäta skott mellan angivna tidpunkter i matrisen, eftersom olika källor anger olika tidpunkter. Ingen av källorna – för att ta ett exempel ur matrisen – talar om al-Qaida före 1988 och försåvitt framställningen har utfunnit, ser ingen källa på al-Qaida som en ideologisk rörelse eller del av befintliga ideologier mellan åren 1988-2001.

Synen på al-Qaidas metamorfos bland forskare, journalister och terroristexperter följer generellt sett vissa faser. Mellan 1988-2001 talar de flesta om al-Qaida som en liten organiserad kärngrupp med viss cellstruktur. Platsen för al-Qaidas existens är Afghanistan, särskilt under talibanernas tid vid makten 1996-2001. Före 1996 ser många hur kärngruppen med dess organisatoriska drag exempelvis befann sig tillsammans med bin-Laden, under hans år i Sudan.

Från 1991 fram till dags dato vidgar många av källorna bilden av al-Qaida. Man ser inte längre endast på en organisatorisk kärngrupp tätt knuten till bin-Laden i Afghanistan, utan man börjar se på al-Qaida som antingen ett nätverk i sig eller al-Qaida som del i ett större nätverk. Detta större nätverk som al-Qaida enligt somliga endast är en del i, anses vara ett allomfattande islamistiskt nätverk.²³⁴ Synen på al-Qaida som ett nätverk i sig finns angiven i bilaga 2, en matris hämtad ur en RAND-rapport. Här framhålls al-Qaida istället som själva spindeln i nätverket, omgiven av ett kluster med andra organisationer, grupper och rörelser. Ett flertal andra forskare, journalister och terrorismexperter framhåller denna teoris validitet, oberoende av varandra.

Ser man på matrisen märker man hur platsen för al-Qaidas tilldragelse alltjämt är Afghanistan – åtminstone för den organiserade kärngruppen som anses existera. Därtill kan man lägga den geografiska deterritorialisering, som bilden av al-Qaida som ett nätverk eller al-Qaida som en del i ett nätverk bidrar till att sprida. Som en konsekvens av de två nätverksteorierna synes al-Qaida ha kopplingar till andra rörelser, grupper och organisationer i stater med allt från låg-, medel- till

som har mest fog för sig gällande vad som benämns samtidens al-Qaida, kort och gott vad al-Qaida är i samtiden.

²³⁴ Se Pillar 2004:101 ff. ”Counterterrorism after Al Qaeda”, *The Washingtons Quarterly*, 27:3.

högintensiva konflikter. I denna teoris efterföljd har al-Qaida rentav kopplingar till såväl moderata som radikala militanta organisationer och grupper. Dessutom lyfter man under denna tid fram hur al-Qaida anses ha ett flertal har celliknande strukturer i Nordamerika och Europa.

Slutligen landar man i den tredje dominerande bilden av vad al-Qaida är. Teorin är tvådelad där man ser på al-Qaida som en ideologi sig (al-Qaedaism) eller al-Qaida som en del av redan befintliga ideologier (islamism, neofundamentalism, jihadism-salafism). Om denna tvådelade teori försvaras fullt ut, förefaller det svårt att se på al-Qaida som något som har vissa strukturer. Utifrån avhandlat material, genomgångna källor, synes ingen vara beredd att gå så långt som att helt utesluta tanken på al-Qaida som något med vissa fasta ramar och strukturer, låt sedan vara att al-Qaida anses ha obefintliga organisatoriska strukturer, avgränsade till viss geografisk plats, som en följd av kampen mot terrorismen. Sett utifrån den egenhändigt konstruerade matrisen rörande al-Qaidas utvecklingsfaser kan samtidigt fas sägas vidga synen på al-Qaida, inte avgränsa den, varken i ett tidsligt eller geografiskt perspektiv.

Tidsligt har synen på al-Qaedaism eller al-Qaidas koppling till främst jihadism-salafism, med betoning av jihadism, och militant islamism, uppkommit först ett par år efter den 11 september 2001.²³⁵ Denna tredje teori tar avstamp i och söker vinna stöd i det faktum att antalet terroristattentat snarast synes ha ökat efter den 11 september 2001. Teorin syftar till att finna svar på frågan varför rekryteringen till nya terrordåd synes vara så svår att stoppa samt varför nya omfattande terrordåd har begåtts efter den 11 september, trots att vad som ses som al-Qaidas kärngrupp, ska ha lidit svåra förluster som ett led i Afghaninvasionen och Operation Enduring Freedom.²³⁶ Oavsett vilken ideologiteori som betonas så deterritorialiserar ideologiteorierna al-Qaida rent geografiskt, än mer än vad nätverksteorierna kan sägas göra. Att så sker beror på att andelen sympatisörer, presumtiva finansiärer och presumtiva terrorister kan sägas öka dramatiskt när man ser på al-Qaida utifrån en ideologi i sig eller en del av redan befintliga ideologier. Vem som helst, vid vilken

²³⁵ De vanligaste referenserna sker till jihadism-salafism och militant islamism. Särskilt betonas den jihadistiska sidan av den förstnämnda samt därtill hur jihadism ofta anses ingå som ett led i militant islamism.

²³⁶ För rekryteringen till nya attacker jfr Hjärpe 2007:216.

geografisk lokalisering som helst, kan ju tänkas instämma i al-Qaedaism eller jihadism-salafism/militant islamism. Härigenom blir det också möjligt att länka samman en grupp eller en individ till vad som benämns al-Qaida.

Al-Qaida – mellan tankeprodukt och reell fiende – sammanfattar enligt min mening de motpoler inom vilka teorierna rörande al-Qaida befinner sig. Al-Qaida ses av många som ett bemängt fenomen, varken en renodlad organisation, ett renodlat nätverk/del av ett större nätverk eller en renodlad ideologi (al-Qaedaism)/del av redan befintliga ideologier. Nej snarare beskriver forskare, journalister och terrorismexperter hur al-Qaida är lite av allt. ”Because of a lack of initial definition, Al Qaeda is floating between contradictory descriptions, comparisons and metaphors. It remains an ”unidentified terrorist object”, skriver Raufer.²³⁷ Vad gäller al-Qaidas utveckling, sammanfattar en ovan citerad RAND-rapport de faser som al-Qaida – eller människors föreställningar om al-Qaida – synes ha genomgått.²³⁸

Since September 11, al-Qaeda has gone through several phases: from a well- structured terrorist organization with headquarters in Afghanistan, to the hunted remnants of bin Laden’s inner circle during and after Operation Enduring Freedom, to a disaggregated and atomized enterprise with reduced command and control but a continued capability to operate. Moreover, al-Qaeda still serves as the source of motivation and inspiration for regional terrorist groups that are not formally affiliated with it but that share its ideology of global jihad and its concept of operations.

Vad som utkristalliserar sig när man undersöker de vanligaste teorierna kring al-Qaida är hur flera forskare, terrorismexperter och journalister inte kategoriskt placerar al-Qaida i något visst fack, det vill säga inte anser al-Qaida vara en renodlad organisation, ett renodlat nätverk eller för den delen en renodlad ideologi. Al-Qaida hyser i en sådan efterföljd några drag av samtliga tre dominerande teorier. Al-Qaida ses alltså som en organisation, ett nätverk och en ideologi – en mix av samtliga tre teorier. Gunaratnas syn på al-Qaida klargör delvis vad jag vill åt.²³⁹

²³⁷ Raufer 2003:393, “Al-Qaeda: A Different Diagnosis”, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol 26, nr 6.

²³⁸ Se Rabasa mfl. 2006:xvi “Beyond al-Qaeda. Part 1. The Global Jihadist Movement”, *RAND Corporation*.

²³⁹ Gunaratna 2002:54.

It is neither a single group or coalition of groups: it comprised a core base or bases in Afghanistan, satellite terrorist cells worldwide, a conglomerate of Islamist political parties, and other largely independent terrorist groups that draws on for offensive action and other responsibilities.

I denna förklaring av al-Qaida ligger något omfattande och mångfacetterat, något som många forskare, journalister och terrorismexperter synes avse när de talar om samtidens al-Qaida, låt sedan vara att Gunaratna inte explicit nämner den vanligt förekommande synen på al-Qaida som en ideologi i sig eller del av redan befintliga ideologier. I Gunaratnas förklaring av al-Qaida ligger dock en problematik. Genom hans förklaring kan man med fog fråga sig vad al-Qaida inte är. I Gunaratnas förklaring – utan att säga att den är inadekvat – finns dock inget klargörande av vad al-Qaida är, snarare lämnas man med frågan vad al-Qaida inte är. Härefter finns inte desto mindre pudelns kärna avseende al-Qaida, vilket leder mig till tolkningen att al-Qaida kan ses som såväl en tankemodell som en reell fiende. I tankemodellens ände finns al-Qaedaism som griper in i och fångar upp dragen i de flesta av samtidens militanta islamistiska eller jihadist-salafistiska rörelser, grupper och organisationer. I den reella fiendens ände finns al-Qaida som ett terroristnätverk i sig, med en liten organiserad kärngrupp, som har en enorm räckvidd och stora utsikter att kunna implementera sitt modus operandi. Klart är att genom samtidens allomfattande bild av al-Qaida, kan al-Qaida komma att tillskrivas ansvaret för väldigt många terroristdåd samtidigt som väldigt många individer, grupper och organisationer kan komma att länkas samman med al-Qaida.

5.2 Konsekvenser av en viss av al-Qaida

Synen på al-Qaida, vad al-Qaida är, påverkar utformningen av kampen mot terrorismen och därmed också utformningen av det militära arbete, det underrättelsearbete och polisiära arbete som likaledes utförs som ett led i kampen mot terrorismen. Till allt detta kommer också att olika bilder av al-Qaida kan tänkas påverka människors syn på islam.

Om al-Qaida ses som en organisation kan man hävda att hotet är preciserat, detta till skillnad från när hotet utgörs av ett hot från al-Qaida som en del i ett större nätverk. Anledningen härtill är att en organisation implicerar något fast och påtagligt, avgränsat rent rumsligt, något man gemenligen torde kunna observera. Ett nätverk kan sägas vara betydligt mer abstrakt, svårare att kartlägga än en organisation. Att hotet från en organisation kan preciseras ganska klart, inte minst jämfört med ett hot från ett stort nätverk eller hotet från en ideologisk strömning, framgår när man undersöker gjorda överväganden inför Operation Enduring Freedom. Invasionen var hela tiden villkorad av att se al-Qaida som en organisation, med en bas i Afghanistan. Genom de militära operationerna fanns förhoppningen att slå sönder vad som betraktades som al-Qaidas viktigaste infrastruktur, dess organisatoriska kärngrupp och därmed frånta organisationen dess viktigaste bas. Detta är något man också i hög grad har lyckats med.²⁴⁰ Al-Qaida i denna form är kraftigt försvagat, inte minst som ett resultat av pågående kontraterrorism operationer inne i Afghanistan. Noterbart är att dessa överväganden fortfarande i stora delar vägleder den militära kampen mot terrorismen. Vad som har skett, något som återkommande betonas, är terrorismens deterritorialisering eller decentralisering. Den ofta betonade transformeringen av al-Qaida efter den 11 september 2001 – till ett nätverk eller en del i ett större nätverk samt till en ideologi i sig eller en del av en större ideologi – betonar många är ett utslag av en decentralisering som dels är föranledd av Afghanistaninvasionen, dels utgör ett led i en medveten strategi från al-Qaidas kärngrups sida.²⁴¹ Denna deterritorialisering – inbillad eller reell – har fått stora konsekvenser för militärt arbete, underrättelsearbete och polisiärt arbete i kampen mot terrorismen.

Till att börja med ställer ett mer svårgreppbart hot endast underrättelsetjänsterna inför nya prövningar. Insamling och analys av underrättelseinformation riskerar att

²⁴⁰ Se Burke 2004:26 ”Al Qaeda”, *Foreign Policy*, maj/juni Samtidigt finns det dock de som hävdar att kampen mot terrorismen, såsom den förs i Afghanistan och till delar i Irak, endast har ökat hotet från terrorism. Jfr Hjärpe 2007:216; Hjärpe 2005:8, ”Den som behandlas som terrorist blir det”, *Svenska Dagbladet*, 15 juli.

²⁴¹ Jfr Roy 2004:304 ff.; Raufur 2003:392 ”Al-Qaeda: A different diagnosis”, *Studies in Conflict and Terrorism*, vol 26, nr 6; Pillar 2004:102 ”Counterterrorism after Al Qaeda”, *The Washingtons Quarterly*, 27:3; Borum & Gelles 2005:475 ”Al-Qaeda’s Operational Evolution: Behavioral and Organizational Perspectives”, *Behavioral and Sciences and the Law*, nr 23.

bli felriktad och som en implikation härav, alltför snäv eller omfattande, felaktigt analyserad och tolkad.²⁴² Samtidens bild av al-Qaida – oerhört diversifierad med tre dominerande teorier som styr och påverkar bilden av al-Qaida – vidgar hotet från vad som ses som al-Qaida, vilket har kommit att öka kraven på underrättelsetjänst och polis i deras strategiska och operativa verksamheter.

Om en viss bild presenteras mer frekvent framför andra, nästan som ett axiom – eller åtminstone tillåts dominera – skapas föreställningar i människors huvuden.²⁴³ Bilden av al-Qaida, utmålandet av al-Qaida som ett hot mot nationell säkerhet, riskerar att påverka människors bild av islam och muslimer. Al-Qaida förknippas vanligen med terrorism, våld och fanatism. En viss bild al-Qaida påverkar vilket hot al-Qaida anses utgöra på basis av vilka och hur många terroristdåd som al-Qaida tillskrivs eller möjligen kan tillskrivas, vilka och hur många individer och grupper som kan kopplas till al-Qaida. Eftersom samtidens bild av al-Qaida – oerhört diversifierad med tre dominerande teorier som styr och påverkar denna bild – vidgar hotet från vad som ses som al-Qaida, gör det att många människor runtom i världen ser på terrordåd och gör en koppling mellan islam, terrorism och al-Qaida.²⁴⁴ Klart är att skildringen av våldsdåd med kopplingar till vad som ses som al-Qaida – som utmålas som ett stort hot mot världsfreden och västerländsk nationell säkerhet – inte bibringar en positiv bild av islam. Våldsverkare och terrorister, kopplas alltså till al-Qaida – oavsett om det är korrekt eller inte. Därtill kopplar också terrorister sina terroristdåd till islam, ibland också till al-Qaida. Ju större hot al-Qaida anses utgöra desto mer sannolikt är det att människor kommer att känna rädsla för islam, muslimer och religiösa yttringar i islams namn. Detta alldeles oavsett om hotbilden är adekvat eller inte och rädslan är befogad eller inte. Det finns enligt min åsikt en risk för att islamofobi tilltar.²⁴⁵

²⁴² Jfr Pillar 2004:102 ff. ”Counterterrorism after Al Qaeda”, *The Washingtons Quarterly*, 27:3.

²⁴³ Rauber Xavier 2003:394, “Al-Qaeda: A Different Diagnosis”, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol 26, nr 6.

²⁴⁴ Huruvida en sådan koppling, som många människor gör, de facto är adekvat är såväl känslig som komplex. Den är känslig och komplex därför att den har bäring på en hel hopar andra frågeställningar. Bland dessa kan nämnas frågeställningar om våld i religionens namn, muslimers syn på och tolkning av religionen, religiös relativism, olikartade religiösa yttringar, olikartad religiositet med mera.

²⁴⁵ Delar av det kommande baseras på en B-uppsats i ämnet som jag har författat och som handlar om just islamofobi. I framställningen undersöker jag islamofobin i Sverige där jag studerar islamofobins

Medias roll i sammanhanget är enligt föregående uppsats konklusion av vikt att betona och förstå. Det är inte mer rimligt antagande att det finns ett samband mellan en negativ bild av islam i medierna och människors attityder till islam i en negativ riktning. Många muslimer anser att exempelvis svenska medier – inte minst i ljuset av den 11 september 2001 – kanaliserar stereotypa, oproblematiska och alltför snabba svar där muslimer och islam framställs som ansvariga och kollektivt skyldiga till exempelvis de våldsdåd som utförs i religionens namn.²⁴⁶ Jag vill här särskilt betona hur internationella händelser i vår samtid – inte minst terrordåd, oberoende av attentatspersoner – påverkar hur icke-muslimer formar sin omvärldsbild i största allmänhet men inställningen till religionen islam och muslimer i synnerhet. Samtidens skiftande och breda beskrivningar av al-Qaida öppnar upp för breda hotbilsresonemang, vilket riskerar att öka människors rädsla för terrorism och terrorister, varpå islamofobin riskerar att öka som en konsekvens av terroristernas referenser till islam. Vad som förtjänar uppmärksamhet är just hotbilsresonemangslogiken, som för övrigt är mycket svår att bedöma och vederlägga.²⁴⁷ Sammanfattningsvis kan man säga att ju större hot al-Qaida anses utgöra desto mer sannolikt är det att människor kommer att känna rädsla för islam, muslimer och religiösa yttringar i islams namn.

innebörd, uppmätta islamattityder och tänkbara orsaker till islamofobi. Islamofobi är en samlingsterm för rädsla för religionen islam och muslimer som stimulerar en anti-islamisk reaktion riktad mot muslimer. Termen syftar också dels på en rädsla eller en fobi för religionen islam och dess anhängare, muslimer, och dels på en kampanj mot islam och muslimer som bottnar i denna rädsla. De sammanvägda resultaten av studier och undersökningar publicerade i syfte att mäta islamattityder tillsammans med muslimers egen syn på icke-muslimers uppfattningar om islam, vittnar om en i många fall direkt negativ inställning till islam hos människor i Sverige. Medias roll i sammanhanget samt den mer eller mindre uråldriga synen på muslimen som "den Andre" betonas som tänkbara orsaker till islamofobi.

²⁴⁶ Larsson 2003:53.

²⁴⁷ Många forskare betonar i sammanhanget riskerna för och med hotbildsnormalisering, det vill säga att en i sig exceptionell hotbild – exempelvis terrorism – normaliseras. Den som utifrån en svensk kontext mest tydligt belyser frågor om hotbilder, hotbilsresonemang och hotbildsnormalisering är kriminologen Janne Flyghed. Hans mest kända framställning i ämnet är boken *Brottsbekämpning – mellan effektivitet och rättssäkerhet* från år 2000.

6 Avslutande anmärkningar

6.1 Kampen mot Al-Qaida

Vad som kännetecknar en effektiv kamp mot al-Qaida och terrorism knuten till al-Qaida, besvaras inte i ett alexanderhugg. Frågan är intimt förbunden med en viss syn på al-Qaida. Det var al-Qaida som låg bakom den 11 september 2001. Det var den 11 september 2001 som kom att utlösa kampen mot terrorismen. Det är kampen mot terrorismen som uppenbarligen är inriktad på och mot al-Qaida. Al-Qaida utgör huvudfienden nummer ett inom samtidens terrorism och terrorism är samtidens rådande hotbildsparadigm, varför rådande bild av al-Qaida i en logisk efterföljd också i mångt och mycket styr utformningen av kampen mot terrorismen.

Som nämns ovan anses den militära terrorismbekämpningen gentemot al-Qaida ha givit viktiga resultat. Att emellertid inte ifrågasätta vad vissa metoder får för konsekvenser i kampen mot den fiende man säger sig bekämpa är förfluet. Lika effektiv som Afghanistaninvasionen kan sägas ha varit för att demolera vad som ses som al-Qaidas innersta kärngrupp, lika mycket bör man ifrågasätta vilken betydelse den har för ett fortsatt hot från militant islamism eller jihadism-salafism. Jag är övertygad, långt ifrån ensam, om det tämligen symboliska i tillfångatagandet av ytterligare medlemmar av vad kan ses som al-Qaidas kärngrupp. Jag är helt enig med Pillar i det avseendet att terrorismen inte kommer att försvinna, bara för att bin-Laden och hans närmaste krets tillfångatas eller dödas. Om så skulle ske kan det på sin höjd ses som en politiskt symbolisk seger, då det skulle kunna användas för att peka på konkreta resultat i kampen mot terrorismen. Hotet från militant islamism och jihadism-salafism är dock så oerhört mycket bredare och mer komplext än att bara sträcka sig till bin-Laden och hans entourage. Det ideologiska hotet från militant islamism och jihadism-salafism överstiger i vida grader det hot det samtida fenomenet al-Qaida anses utgöra. Jag ser på en samtid starkt präglad av kampen mot terrorismen. Problemet jag snabbt ser är att ingen militär kamp kommer någonsin att vinnas om inte slaget om "hearts and minds" vinnas.

Avseende al-Qaida är det enligt min mening omöjligt att med någon som helst trovärdighet och visshet framhålla en bilds förträfflighet framför en annan. Vad som för mig framstår som mycket anmärkningsvärt är hur en del forskare, journalister och terrorismexperter efterger det normalt sett självklara kravet på källkritiskt tänkande, när man okritiskt refererar till säkerhetsstämplat material, hemliga källor eller i övrigt dubiösa källor för att påvisa vad al-Qaida enligt deras mening är. En till synes otillfredsställande slutsats i denna framställning är vad det tredje steget i min matris visar. 2007 förefaller bilden av vad al-Qaida är, vara breddad så till den milda grad att al-Qaida kan anses utgöra allt från en organisation, ett nätverk i sig eller en del i ett större nätverk till en ideologi i sig eller en del i redan befintliga ideologier. Samtidigt är det inte fel att bilden av al-Qaida har omprövats, från den initiala och totalt dominerande synen på al-Qaida som en terroristorganisation, till bilden av al-Qaida som något mer diversifierat och framförallt deterritorialiserat. Strävan efter en förförståelse av fienden, al-Qaida, har lyst med sin frånvaro i kampen mot terrorismen och det är först på senare år som verkligt diversifierande åsikter kring vad al-Qaida är, har börjat framföras på en mer bred front. Allt fler ifrågasätter med fog den ursprungliga bilden av al-Qaida som en terroristorganisation. Vad som tidigare har saknats – något som terrorismforskare betonar – är en strävan efter en systematisk förståelse av fienden, det vill säga al-Qaida.²⁴⁸ Denna strävan infinner sig enligt min åsikt när bilden av al-Qaida som del i redan befintliga ideologier tecknas.

Även om jag varken kan eller vill utesluta al-Qaida som en del i ett mer allomfattande islamistiskt nätverk anser jag att förförståelsen av al-Qaida bör sökas i redan befintliga ideologier. I miljöer där dessa ideologier florerar finner man enligt min mening de celler som oftast tillskrivs medlemskap i eller anses stödja al-Qaida. När terroristattentat sedan begås av individer tillhörande dessa löst sammansatta celler, förefaller det ofta som att attentatspersonerna själva inte kan uppvisa några starkare kopplingar till vad som ses som al-Qaidas kärngrupp eller för den delen andra grupper länkade till al-Qaida genom ett internationellt terroristnätverk. Nej, attentatspersonerna förefaller mig oftast – om man uppehåller sig i Nordamerikas

²⁴⁸ Se exempelvis Hoffman 2006:1 ”Combating Al Qaeda and the Militant Islamic Threat”, *RAND Corporation*, februari.

eller Europas sfärer – komma ur miljöer där en militant islamism eller jihadism-salafism predikas eller sprids. Den ideologiska influensen synes vara stark. Om dessa individer sedan skulle begå ett terrorattentat med ett modus operandi ekvivalent med vad som benämns al-Qaidas, är mindre intressant. Alla grupper eller enskilda individer skulle ur ett modus operandi-perspektiv kunna tillskrivas ansvaret för allehanda gärningar.

Indelningen av islamismen i fem perioder speglar inte bara islamismens utvecklingslinjer, den speglar också en idémässig transformeringsprocess. Islamismens femte period – som omnämns ovan (3.1.3) – är den som uppkommit efter den 11 september 2001. Även om termen islamism i förstone kan synas missvisande mot bakgrund av en begreppsdiskussion, så är den likafullt inte inadekvat. Anledningen härtill är den begreppsliga transformering islamismen kan sägas ha genomgått efter 2001. Islamism beskrivs efter den 11 september vanligen i termer av militant islamism, radikal neofundamentalism och jihadism-salafism. Som pekas på i denna uppsats torde begreppen i allt väsentligt synes träffa samma fenomen och också vara avsedda att träffa samma fenomen. Dessa ideologier – till innehåll och referens i allt väsentligt identiska – är minst av allt enhetliga. Ideologierna kan kanske bäst beskrivas som företeelser.

Militant islamism, för att ta ett exempel, är ingen enhetlig rörelse som sådan utan mer en term som används för att rubricera vissa organisationer, rörelser och nätverk som just militant islamistiska. De militanta islamisterna, radikala neofundamentalisterna och jihadist-salafisterna har gemensamma nämnare i den offensiva synen på jihad, de flitigt återkommande referenserna till Ibn Taymiyyah och Sayyid Qutb, dualismen och synen på deras motståndare som *mustakbirün och mustad`afün*.²⁴⁹ Militant islamism, som ideologi eller idétradition, beskrivs mycket träffande av Rudy som skriver: ”*Militant Islamism is anti-modernism appended to modernist schemes justified in a postmodern ideological collage.*”²⁵⁰ Enligt min mening fångar Rudys summariska konklusion upp essensen i militant islamism såväl som radikal neofundamentalism och jihadism-salafism.

²⁴⁹ För redogörelse av dualism och *mustakbirün och mustad`afün* se Hjärpe 2007:239-247

²⁵⁰ Rudy 2004:78.

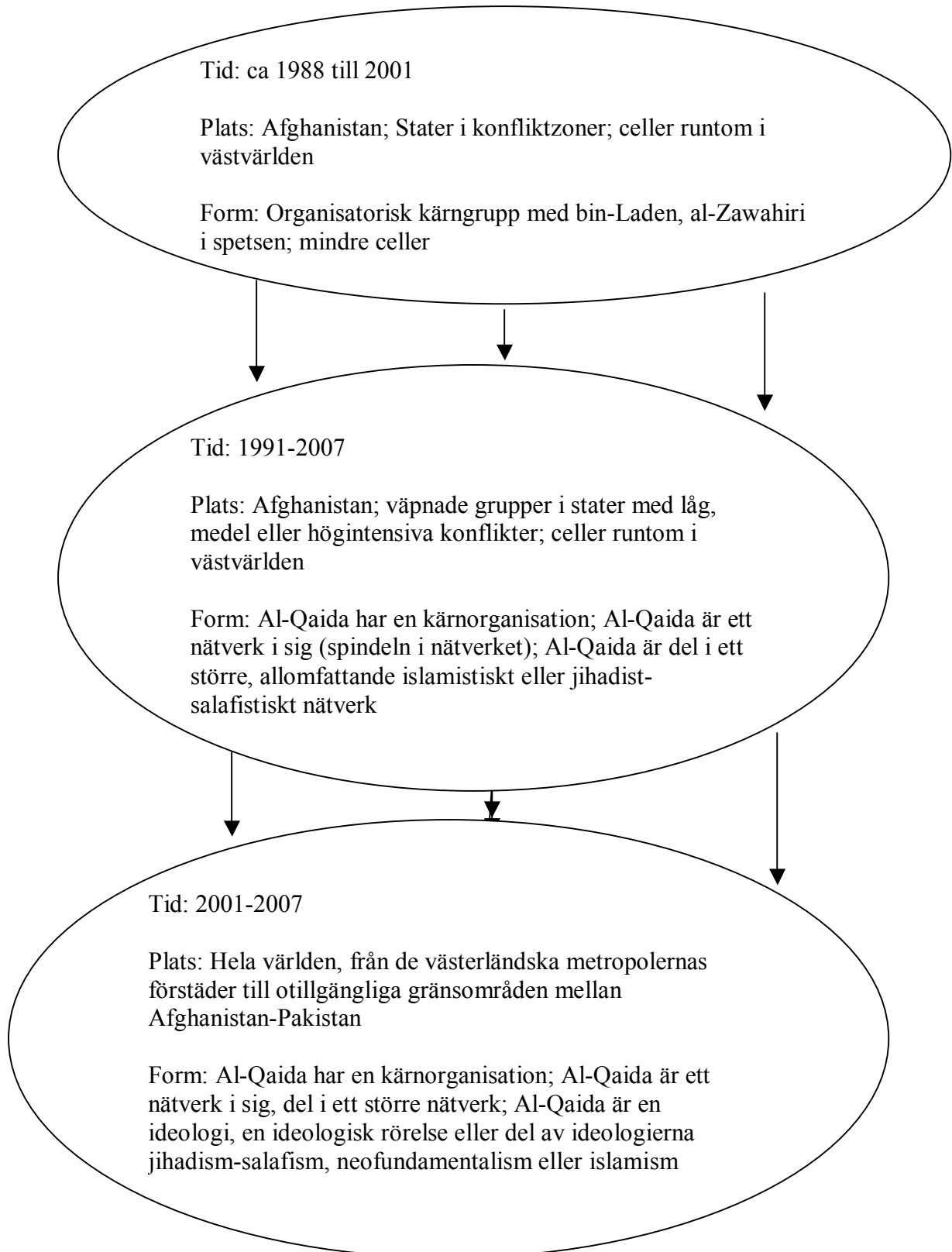
När kampen mot al-Qaida diskuteras ska jag kort, avslutningsvis beröra den fundamentala frågan hur man på bästa sätt förebygger och förhindrar terroristbrott, oavsett var de planeras. Något universellt framgångsrecept synes svårt att åberopa sig på. Inte desto mindre framstår det som oerhört viktigt att bryta upp de miljöer där en radikal, militant form av islam predikas och förespråkas. Det handlar om att bryta rekryteringsprocesser. Självreflexivitet, en vilja till förståelse och kritiskt tänkande blir nyckelkomponenter häri. Därmed blir de också nyckelkomponenter i förståelse av vad al-Qaida är, vilket får bäring på vilka uttrycksformer kampen mot terrorismen kommer att ta. Repetitionen från metodavsnittet ovan kan synas vara på sin plats. Förståelse är givetvis inte detsamma som acceptans. En vanlig sentens inom modern krigsforskning eller underrättelseforskning, dess uråldrighet till trots, lyder: Det viktigaste är inte att veta vilka ens vänner är, utan vilka ens fiender är.²⁵¹ Om man emellertid endast vet vilka ens fiender är, men inte hur fienderna tänker, resonerar och ser på världen inklusive sin motståndare, riskerar man enligt min mening att gå vilse och slutligen förlora. Således ligger nyckeln till framgång i att penetrera fiendens ideologi, och det oavsett hur patologisk den kan synas vara på förhand. I min föreställningsvärld är vad som benämns al-Qaida en fiende. Oavsett hur al-Qaida klassificeras, låt vara att varje klassificering får bäring på fiendekampens utformning och innehåll, är al-Qaida en fiende inte så mycket mot en enskild stat som mot demokratiska samhällen och de fundamentala tankegångarna bakom dessa samhällen. Al-Qaida är en fiende utifrån den extrema demokratifientliga och människofientliga ideologi al-Qaida säger sig omfamna. Avsaknad av kritiskt tänkande, en vägran till förståelse, eller en uppfattning om det omöjliga i att förstå fenomen, ideologier eller rörelser i ett rationellt perspektiv, kan på sikt dock få förödande konsekvenser för såväl prevention och bekämpning av demokratins antagonister som för fredlig samexistens mellan religioner, etniciteter och stater.

Vad denna framställning visar är att frågan vad al-Qaida är, långtifrån endast är av akademisk signifikans. Nej, bilden av al-Qaida får bäring på militärt arbete och underrättelsearbete i kampen mot terrorismen, en kamp som är irreversibelt inriktad

²⁵¹ Sentensens sensmoral tros ursprungligen komma från Sun Tzu.

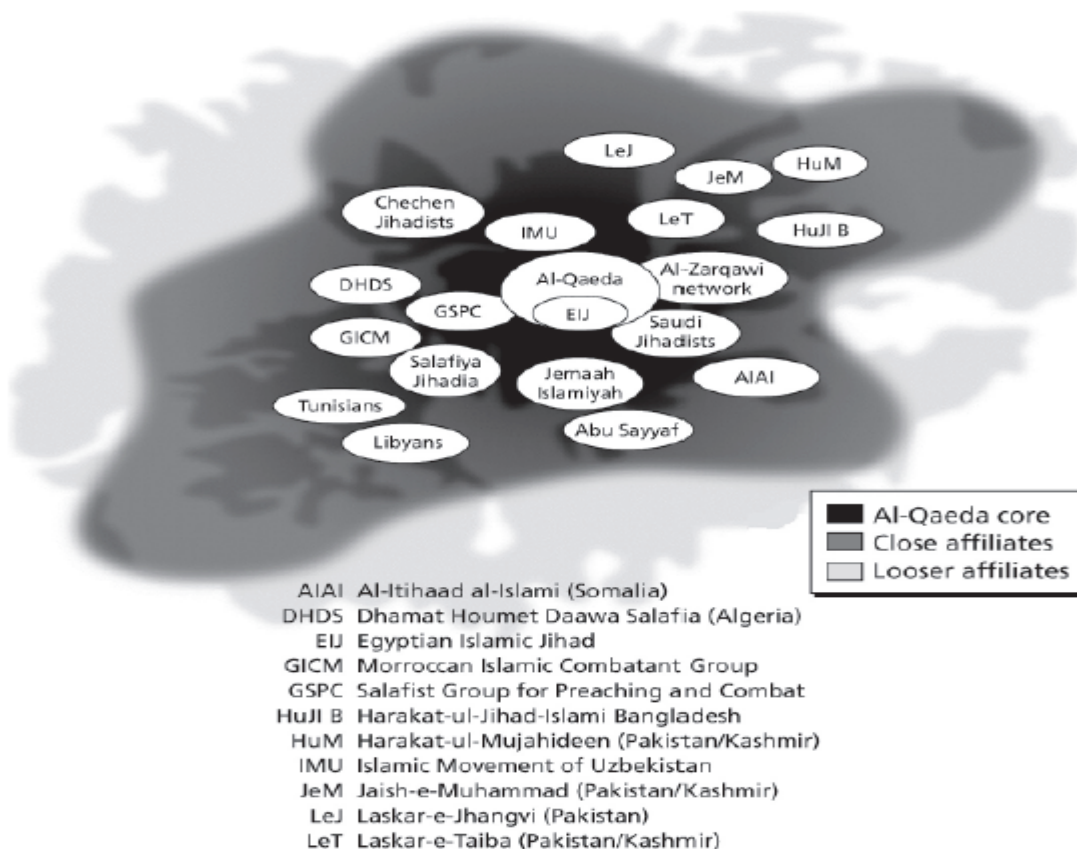
mot vad som ses som al-Qaida och med al-Qaida associerade, både grupper och enskilda individer. Av denna anledning ensam finns det all anledning att sträva efter att finna ett svar på frågan vad al-Qaida är. Inte nog med det. Olika bilder av al-Qaida påverkar i sin tur hotbilda-bedömningar vilket påverkar insatser och åtgärder i kampen mot terrorismen, vilket jag visar, även riskerar att påverka människors syn på islam som religion och muslimer som trosutövare.

Bilaga 1: Al-Qaidas utvecklingsfaser

Bilaga 2: Terrorist Nebulan²⁵²

Figure 6.1
The Terrorist Nebula and Regional Clusters

RAND MG429-6.1

²⁵² Rabasa mfl. 2006:80 “Beyond al-Qaeda. Part 1. The Global Jihadist Movement”, *RAND Corporation*

Käll- och litteraturförteckning

OFFENTLIGA RAPPORTER, OFFENTLIGT TRYCK OCH ÖVRIGA RAPPORTER

Joint Inquiry into Intelligence Community Activities Before and After the Terrorist Attacks of September 11 2001 (2002) "Report of the U.S. Senate Select Committee in Intelligence and U.S. House Permanent Select Committee on Intelligence"

The 9/11 Commission Report (2004) "Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States", W.W. Norton & Company, New York
United Nations, Security Council

United Nations, Security Council, S/RES/1267 (1999)

United Nations, Security Council, S/RES/1390 (2002)

LITTERATUR

Agrell Wilhelm (2005) "Förvarning och Samhällshot", Studentlitteratur, Lund

Alexander Yonah & Swetnam S. Michael (2001) "Usama bin Laden's al-Qaida: Profile of a Terrorist Network", Transnational Publishers Inc., Ardsley New York

Bergen L. Peter (2002) "Holy War Inc. Inside the Secret World of Osama Bin-Laden", Touchstone, New York

Burke Jason (2003) "Al-Qaeda – Casting A Shadow Of Terror", I.B. Tauris, London & New York

Cook David (2005) "Understanding Jihad", University of California Press, Los Angeles

Cooley K. John (2003) "Oheliga krig. Afghanistan, USA och den internationella terrorismen", Ordfront, Stockholm

Davidson Lawrence (1998) "Islamic Fundamentalism", Greenwood Press Westport, Connecticut, London

Eriksson Johan (2004) "Kampen om hotbilden. Rutin och drama i svensk Säkerhetspolitik, Santéus Förlag, Stockholm

Esposito L. John (1997) "Introduction", in Esposito L. John (ed.), Political Islam – Revolution, Radicalism or Reform?, Lynne Rienner Publishers, London

Esposito L. John (1999) "Contemporary Islam", in Esposito L. John (ed.), The Oxford History of Islam, Oxford University Press, Oxford

Esposito (1999) "Islamic Threat – Myth or Reality", Oxford University Press, Oxford

Esposito L. John (2002) "Unholy War – Terror in the name of Islam", Oxford University Press, Oxford

Fakhry Majid (1997) "Islamic Philosophy, Theology and Mysticism – A short introduction", Oneworld Publications, Oxford

Fakhry Majid (1999) "Philosophy and Theology – From the eighth century c.e. to the present", in Esposito L. John (ed.), The Oxford History of Islam, Oxford University Press, Oxford

Fisk Robert (2005) "The Great War for Civilisation. The Conquest of the Middle East", Fourth Estate, London

Gardell Carl-Johan (2001) "Afghanistan och talibanerna", Utrikespolitiska Institutet, nr 5, Stockholm

Gardell Mattias (2005) "Bin Ladin i våra hjärtan – Globaliseringen och framväxten av politisk islam", Leopard förlag, Stockholm

Gunaratna Rohan (2002) "Inside Al-Qaeda – Global Network of Terror", Columbia University Press, New York

Hassan Hamdi A. (2004) "Al-Qaeda: The Background of the Pursuit for Global Jihad", Almqvist & Wiksell, Stockholm

Hjärpe Jan (1983) "Politisk Islam – Studier i muslimsk fundamentalism", Gleerups, Malmö

Hjärpe Jan (2002) "Araber och arabism", Prisma, Stockholm

Hjärpe Jan (2003) "Tusen och en natt & den elfte september – Tankar om islam", Prisma, Stockholm

Hjärpe Jan (2007), "Profetens mantel. Den muslimska världen 2001-2006", Leopard Förlag, Stockholm

Jacquard Roland (2002) "In the name of Osama Bin.Laden. Global Terrorism and the Bin laden Brotherhood", Duke University Press, London

Karlsson Ingmar (2004) "Tro, Terror och Tolerans – Essäer om religion och politik", Wahlström & Widstrand, Stockholm

Kepel Gilles (2002) "Jihad – The Trial of Political Islam", I.B. Tauris Publishers, London & New York

Kepel Gilles (2006) "Kampen om islam", Bokförlaget Atlas, Stockholm

Larsson Göran (2003) "Muslimer i Sverige ett år efter 11 september 2001. Diskriminering, mediebilder och alternativa informationskanaler", Institutionen för religionsvetenskap, Göteborgs universitet

Marsden Peter (1998) "The Taliban: War, religion and the new order in Afghanistan, Zed Books Ltd, London & New York

Mottahedeh Roy (2002) "The Mantle of the Prophet – Religion and Politics in Iran, Oneworld, Oxford

Napoleoni Loretta (2004) "Oheligt Krig. Den moderna terrorismens ekonomiska rötter", Leopard Förlag AB, Stockholm

Napoleoni Loretta (2005) "Uppror I Irak. Al-Zarqawis Heliga Krig", Leopard Förlag, Stockholm

Rashid Ahmed (2002) "Jihad – framväxten av en militant islam i Centralasien", Svenska Afghanistankommittén, Stockholm

Rippin Andrew (2001) "Muslims – Their Religious Beliefs and Practices", Routledge, London & New York

Roy Olivier (1994) "The Failure of Political Islam", I.B. Tauris & Co Ltd, London & New York

Roy Olivier & Zahab Abou Mariam (2004) "Islamist Networks. The Afgan-Pakistan Connection", Hurst & Company, London

Roy Olivier (2004) "Globalized Islam – The search for a new Ummah", Columbia University Press, New York

Rubin Barnett R (1997) "Arab Islamists in Afghanistan", in (ed.) Esposito John L., Political Islam. Revolution, Radicalism or Reform?, Lynne Rienner Publishers Incorporation, London

Rudy Sayres S. (2004) "Islamist Trajectories", in Schaebler Birgit and Stenberg Leif, Globalization and the Muslim World. Culture, Religion and Modernity, Syracuse University Press, New York

Sayyid S. Bobby (1997) "A Fundamental Fear – Eurocentrism and the emergence of Islamism", Zed Books Ltd, London & New York

Zubaida Sami (1997) "Is Iran an Islamic State?", in Beinun Joe and Stork Joe (ed.), Political Islam – Essays from Middle East Report, I.B. Tauris & Co Ltd, London & New York

ARTIKLAR

Borum Randy & Gelles Michael (2005) "Al-Qaeda's Operational Evolution: Behavioral and Organizational Perspectives", *Behavioral and Sciences and the Law*, nr 23

Burke Jason (2004) "Al Qaeda", *Foreign Policy*, maj/juni

Byman Daniel (2003) "Al-Qaeda as an Adversary. Do We Understand Our Enemy?", *World Politics*, nr 56

Goolsby Rebecca (2006) "Combating terrorist networks: An evolutionary approach", *Computational & Mathematical Organization Theory*, 12

Gunaratna Rohan (2004) "The Post-Madrid Face of Al-Qaeda", *The Washington Quarterly*, 27:3

Hjärpe (2005), "Den som behandlas som terrorist blir det", *Svenska Dagbladet*, 050715

Hoffman Bruce (2006) "Combating Al Qaeda and the Militant Islamic Threat", *RAND Corporation*, February

Kepel Gilles (2000) "Islamism Reconsidered", *Harvard International Review*, nr 2

Kepel Gilles (2003), "The origins and development of the Jihadist movement: from anti-communism to terrorism", *Asian Affairs*, nr 2

Kurth James (2005), "Global Threats and American Strategies: From Communism 1955 to Islamism in 2005", *Orbis*, nr 4

Lundblad Nicklas (2003) "Viljan att förstå gör oss blinda för terrorism", *Svenska Dagbladet*, 030826

Mueller John (2006) "Is There Still a Terrorist Threat? The Myth of the Omnipresent Enemy", *Foreign Affairs*, nr 5

Pillar Paul (2004) "Counterterrorism after Al Qaeda", *The Washington Quarterly*, 27:3

Rabasa Angel mfl. (2006) "Beyond al-Qaeda. Part 1. The Global Jihadist Movement", *RAND Corporation*, Santa Monica

Raufer Xavier (2003), "Al-Qaeda: A different diagnosis", *Studies in Conflict and Terrorism*, nr 6

Riedel Bruce (2007) "Al-Qaida Strikes Back", *Foreign Affairs*, nr 3

Roy Olivier (2001) ”Qibla and the Government House: The Islamist Networks”,
SAIS Review, nr 2

The Economist (2005), ”International: Amorphous but alive; Al-Qaeda”, vol 371

Treverton Gregory F. m.fl. (2005) “Emerging Threats to National Security”, *RAND Corporation*, februari

Treverton Gregory F. m.fl. (2005) “Exploring Religious Conflicts”, *RAND Corporation*

Whine Michael (2001) “Islamism and Totalitarianism – Similarities and Differences”, *Totalitarian Movements and Political Religions*, nr 2

INTERNETSIDOR

<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html#>

ÖVRIGT

Sjöberg Martin (2006) ”Islamofobi i Sverige – en studie i islamofobins innebörd, uppmätta islamattityder och islamofobins tänkbara orsaker”, B-uppsats, Islamologi, Centrum för Teologi och Religionsvetenskap, (opublicerad)